

Δραματική Ποίηση
Ευριπίδη *Ελένη*

Μετάφραση: Τάσος Ρούσσος

Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 4ος

**Γ' Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ II / Ενέργεια 2.2.1 /
Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:**

**«Αναμόρφωση των προγραμμάτων
σπουδών και συγγραφή νέων
εκπαιδευτικών πακέτων»**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος

Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ

Πρόεδρος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

**Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων
βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού
εκπαιδευτικού υλικού με βάση το
ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»**

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου

Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης

Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Αναπληρωτής Επιστημ. Υπεύθ. Έργου

Γεώργιος Κ. Παληός

Σύμβουλος του Παιδαγωγ. Ινστιτούτου

Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου

Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγ. Ινστιτ.

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από

το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και

25% από εθνικούς πόρους.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Νικόλαος Δεσύπρης, Φιλολόγος
Εκπ/κός Β/θμιας Εκπαίδευσης
Δημήτρης Παπαγεωργάκης,
Φιλολόγος *Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ.*
Χρήστος Ράμμος, Φιλολόγος
Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ.
Κωνσταντίνα Τσενέ, Φιλολόγος
Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ.

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Κυριακή Γουδέλη, *Επ. Καθηγ.*
του Παν/μίου Πατρών
Αιμιλία Βλαχογιάννη, *Σχολ. Σύμβ.*
Αλεξάνδρα Μυλωνά, Φιλολόγος,
Εκπ/κός Β/θμιας Εκπ/σης

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Δέσποινα Μπαλιάμη, Φιλολόγος

Στη συγγραφή του α' μέρους (1/3)
έλαβε μέρος και ο Βασ. Τσάφος,
Πάρεδρος ε.θ. του Παιδ. Ινστιτούτου

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Χριστίνα Αργυροπούλου

Σύμβουλος Π.Ι.

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ

**Χρυσούλα Βέικου, Σύμβουλος
του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου**

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

**Θεατρική μάσκα (αφίσα του Εθνικού
Θεάτρου, Επιδαύρια 1982)**

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ
ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

Ομάδα Εργασίας
Αποφ. 16158/6-11-06 και
75142/Γ6/11-7-07 ΥΠΕΠΘ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Νικόλαος Δεσύπρης
Δημήτριος Παπαγεωργάκης
Χρήστος Ράμμος
Κωνσταντίνα Τσενέ**

**ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ
ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ**

**Δραματική Ποίηση
Ευριπίδη *Ελένη***

Μετάφραση: Τάσος Ρούσσο

Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Τόμος 4ος

Γ' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ.1286-1424

*Από την επιινόηση του σχεδίου
απόδρασης στην εφαρμογή του*

**«Άλλ', ὡς ἔοικε, πάντα
διαπεπραγμένα ἤρρηκα»
(στ. 1178, μτφρ. στ. 1299)**

ΠΛΟΚΗ

- Η εμφάνιση του Θεοκλύμενου
- Η εξύφανση του δόλου
- Η εξαπάτηση του Θεοκλύμενου

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο δόλος
- *Είναι και φαίνεσθαι*
- Γνώση και άγνοια
- Η καινή Ελένη – η Ελένη της παράδοσης
- Τραγωδία ή τραγικωμωδία

**Ελένη – Μενέλαος
Α. Λαδικού –
Δ. Καρέλλης,
Κ.Θ.Β.Ε., 1982,
σκην. Α. Βουτσινάς**

Γ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Θεοκλύμενος – Ελένη – Μενέλαος

Γ' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ.1286-1424

**«Άλλ', ὡς ἔοικε, πάντα
διαπεπραγμένα ἤρρηκα»**

ΕΙΣΟΔΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΥ

► *Σε ποιους απευθύνεται
ο Θεοκλύμενος;*

ΟΙ ΦΟΒΟΙ ΤΟΥ

► *Ποια είναι η ψυχική του
κατάσταση και πού οφείλεται;*

► *Ποιες διαταγές δίνει;*

ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΣ Σε χαιρετάω

μνήμα του πατέρα¹.

**γι' αυτόν το λόγο σ' έθαψα, Πρωτέα,
ο Θεοκλύμενος εγώ ο βλαστός σου,**

στο ξέμπορτο κοντά, να σου μιλάω
1290 βγαίνοντας είτε μπαίνοντας
στο σπίτι.²

Δούλοι, τους σκύλους
πάρτε στο παλάτι
και τις παγίδες τούτες
για τ' αγρίμια.

Με τον εαυτό μου
έχω πολύ θυμώσει.
Τους κακούς³ δίχως τιμωρία
ν' αφήσω;

1295 Να, κάποιος Έλληνας,
μου είπαν, ήρθε
στον τόπο κι οι φρουροί
δεν τον ενιώσαν
κατάσκοπος; Ή θέλει την Ελένη
ν' αρπάξει; Άμα τον πιάσω,
θα πεθάνει.

Άα!

Όλα τελειώσαν, φαίνεται·
έχει αφήσει

1300 τον τάφο η Τυνδαρίδα,
πάει την πήραν.⁴
Έε, τις αμπάρες βγάλτε.⁵
σκλάβοι, ανοίχτε
γοργά τους στάβλους,
φέρτε τ' άρματα έξω,⁶
μήπως, γιατί ξαστόχησα, ξεφύγει
κρυφά απ' τη χώρα⁷
η ποθητή γυναίκα.

1305 Άα, σταματήστε· εδώ
μπροστά μας είναι,
δεν έφυγαν αυτοί που κυνηγάμε.
Γιατί φόρεσες μαύρα, τα μαλλιά σου
γιατί έκοψες, Ελένη, γιατί τρέχουν
τα δάκρυα στην όψη σου
απ' το κλάμα;

1310 Όνειρα μη σε τρόμαξαν
το βράδυ,
χρησμούς κακούς σου
δώσανε στο σπίτι⁸
κι έχεις παραλοΐσει από τη θλίψη;

ΕΛΕΝΗ Αφέντη, –τώρα πια
έτσι θα σε λέω⁹ –
πέθανα, δεν υπάρχω κι όλα πάνε.
1315 **ΘΕΟ.** Τι τρέχει; Ποια
σε βρήκε δυστυχία;
ΕΛΕ. Πώς να το πω;
Ο Μενέλαός μου πάει.

ΣΧΟΛΙΑ

- 1. μνήμα του πατέρα:** ο τάφος του Πρωτέα, για λόγους που εξυπηρετούν το έργο, παίρνει τη θέση των αγαλμάτων που συνήθως βρίσκονται μπροστά στα σπίτια (θεοί πατρώοι) και συχνά χαιρετίζουν οι ήρωες.
- 2. Για τους αρχαίους ήταν** αδιανόητη η ύπαρξη τάφου τόσο κοντά σε κατοικία· γι' αυτό τα λόγια του Θεοκλύμενου, πέρα από το ότι δίνουν στοιχεία για το χαρακτήρα

του, δικαιολογούν στους παραξενεμένους Αθηναίους θεατές και την ύπαρξη του τάφου δίπλα στο ανάκτορο.

3. Εννοεί τους στρατιώτες του, που παραμέλησαν τα καθήκοντά τους και άφησαν να μπει στη χώρα κάποιος Έλληνας.

4. Η Ελένη έχει μπει στο παλάτι, για να αλλάξει εμφάνιση (ρούχα και προσωπείο). Ο Θεοκλύμενος όμως, επειδή δεν τη βλέπει στη συνηθισμένη της θέση, συμπεραίνει ότι έχει φύγει από την Αίγυπτο μαζί με τον ξένο και αποφασίζει να τους καταδιώξει. Ο Μενέλαος, καθώς «έχει ζαρώσει στον τάφο» (βλ. στ. 1323), δεν είναι ορατός από το Θεοκλύμενο.

5. Μάλλον εδώ εννοεί τις πόρτες των στάβλων και των αποθηκών με τα πολεμικά άρματα,

που βρίσκονταν στην εσωτερική αυλή του ανακτόρου.

6. Με την εντολή του Θεοκλύμενου πιθανόν να αδειάζει η σκηνή από τους δούλους, που ίσως φεύγουν, για να φέρουν τα όπλα.

7. Ο Θεοκλύμενος φαντάζεται ότι η Ελένη και ο άγνωστος Έλληνας δραπέτευσαν από τη στεριά. Αυτό θυμίζει το σχέδιο απόδρασης που είχε προτείνει ο Μενέλαος.

8. Όνειρα και χρησμοί ήταν για τους αρχαίους “σήματα”, που φανέρωναν στους ανθρώπους τη βούληση των θεών.

9. Η Ελένη, αρχίζοντας να εξυφαίνει το δόλο, προσφωνεί το Θεοκλύμενο αφέντη, υπονοώντας πως αλλάζει τη στάση της απέναντί του.

Το τραγούδι τελειώνει...

- Στο σκηνικό χώρο εισβάλλουν με θόρυβο νέα πρόσωπα.
 - Ποια είναι αυτά και από πού μπαίνουν;
 - Πώς ξεχωρίζει ανάμεσά τους ο Θεοκλύμενος;
 - Ας φανταστούμε την κίνησή τους και ας σημειώσουμε την πορεία τους στη διπλανή αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου.
- Πρόσωπα, κοστούμια, σκηνικά αντικείμενα, ακουστικά «εφέ»...
 - Ποια ατμόσφαιρα δημιουργούν;

Εικονική αναπαράσταση του αρχαίου θεάτρου της Επιδαύρου

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

■ Η εμφάνιση του Θεοκλύμενου έχει προοικονομηθεί από τις αναφορές της Ελένης, της Γερόντισσας και της Θεονόης. Έχουμε ήδη σχηματίσει ως τώρα γι' αυτόν μια πρώτη εικόνα...

- Ποια είναι αυτή; Σε ποια σημεία επιβεβαιώνεται και σε ποια διαψεύδεται;

- Ποια συναισθήματα και ποιες προσδοκίες δημιουργούνται στο θεατή που βλέπει το Θεοκλύμενο να δείχνει ιδιαίτερο σεβασμό προς το νεκρό πατέρα του;

■ **«Τι τρέχει; Ποια σε βρήκε δυστυχία;»** (στ. 1315): Με αυτήν τη φράση αρχίζει μια στιχομυθία, μια μορφή διαλόγου που έχουμε συναντήσει και σε άλλα σημεία του έργου.

- **Δοκίμασε να ανακοινώσεις σε συνεχή αφήγηση τις πληροφορίες για το θάνατο του Μενέλαου, που αποτελούν το βασικό θέμα της στιχομυθίας Θεοκλύμενου-Ελένης. Τι αλλάζει;**

Ένας αυταρχικός ηγέτης, ο Αίγισθος (Σοφοκλής, Ηλέκτρα, Στ. Κυριακίδης, Εθν Θέατρο, 1996, σκην Λ. Κονιόρδου)

**Ο μονάρχης Φαραώ
Ραμσής Β΄.**

**Ο όγκος του γλυπτού
αντιστοιχεί στο μέγεθος
της εξουσιαστικής του
επιβολής**

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

Η ΑΛΑΖΟΝΕΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΗ

**[...] Πώς λοιπόν μπορεί να είναι
κάτι πρόσφορο η μοναρχία, όπου
επιτρέπεται στον ανεύθυνο να κάνει
αυτά που θέλει; Σίγουρα, ακόμα και
ο καλύτερος από όλους τους
ανθρώπους, αν αποκτήσει τέτοια
εξουσία, θα παύει πια να σκέπτεται
με τον ίδιο τρόπο. Από τα αγαθά
που έχει στα χέρια του γεννιέται
μέσα του η αλαζονεία [...].**

Ηρόδοτος 111, 80 (μτφρ. Λ.
Ζενάκος)
(Από το *Ηροδότου Ιστορίαι*,
Γκοβόστης)

μοναρχία: μορφή πολιτεύματος σύμφωνα με την οποία η εξουσία ανήκει σε ένα φυσικό πρόσωπο, συνήθως βασιλιά ή αυτοκράτορα [...] *Απόλυτη* ~ , στην οποία ο μονάρχης ασκεί την εξουσία χωρίς κανένα νομικό περιορισμό.

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής,
Ίδρυμα Μαν. Τριανταφυλλίδη

ΤΟ «ΠΕΝΘΟΣ» ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- Πώς ερμηνεύει ο Θεοκλύμενος το «πένθος» της Ελένης;
- Ποιες «πληροφορίες» του δίνει η Ελένη;

► Ποιες είναι οι επιφυλάξεις του;

► Πώς η Ελένη τις αμβλύνει;

ΘΕΟ. Δε χαίρομαι γι' αυτά
κι ας με συμφέρουν.¹⁰

Πώς το 'μαθες; Σου το 'πε
η Θεονόη;

ΕΛΕ. Κι αυτή¹¹ και τούτος
που είδε το χαμό του.

1320 ΘΕΟ. Ήρθε κανείς
με ξάστερες ειδήσεις;

ΕΛΕ. Ναι· κι όπου λογιάζω
αυτός¹² ας φτάσει.

ΘΕΟ. Πού είναι; Ποιος; Καθάρια
πες να μάθω.

ΕΛΕ. Αυτός που 'χει ζαρώσει
εκεί στον τάφο.¹³

ΘΕΟ. Ω! Απόλλωνα¹⁴, κουρέλια
η φορεσιά του.

1325 ΕΛΕ. Κι ο άντρας μου τα ίδια
θα φορούσε.

ΘΕΟ. Ο τόπος του ποιος είναι;
Πού έχει αράξει;

ΕΛΕ. Έλληνας, Αχαιός,
του αντρός μου ναύτης.

ΘΕΟ. Για του Μενέλαου το χαμό
τι λέει;

ΕΛΕ. Τέλος φριχτό, τα κύματα
τον πήραν.

1330 ΘΕΟ. Ταξίδευε σε θάλασσες
βαρβάρων;

ΕΛΕ. Τσακίστηκε στα βράχια
της Λιβύης.

ΘΕΟ. Και πώς αυτός δε χάθηκε
μαζί του;

ΕΛΕ. Οι ταπεινοί παρά
οι τρανοί γλιτώνουν.

ΘΕΟ. Του караβιού πού να 'ναι
τα συντρίμια;

1335 ΕΛΕ. Εκεί που αυτός κι όχι
ο Μενέλαος να πνιγόταν.¹⁵

ΘΕΟ. Κείνος εχάθη. Με ποιο ήρθε
αυτός καράβι;

ΕΛΕ. Τον πήραν κάποιοι ναύτες,
όπως λέει.

ΘΕΟ. Κι αυτή που αντί για σένα
ήταν στην Τροία;

ΕΛΕ. Τον ίσκιο λες; Ψηλά
στα ουράνια πήγε.

1340 ΘΕΟ. Πρίαμε, Τροία,
του κάκου σάς χαλάσαν.

ΕΛΕ. Υπόφερα πολλά
κι εγώ μαζί τους.

ΘΕΟ. Τον άντρα σου τον έθαψαν
ή όχι;¹⁶

ΕΛΕ. Άταφος μένει·
αχ! μαύρες συμφορές μου.¹⁷

ΘΕΟ. Γι' αυτό και τα ξανθά μαλλιά
έχεις κόψει;

1345 ΕΛΕ. Όπου κι αν είναι
τώρα, τον πονάω.

ΘΕΟ. Σωστά θρηνείς γι' αυτήν
τη δυστυχία...¹⁸

ΕΛΕ. Εύκολα ξεγελιέται

η αδελφή σου¹⁹;
ΘΕΟ. Όχι κι εδώ στον τάφο
ακόμη θα 'σαι;²⁰

ΣΧΟΛΙΑ

10. Τα λόγια αυτά πιθανόν ο Θεοκλύμενος να μην τα απευθύνει στην Ελένη, αλλά να τα λέει παράμερα. Εκφράζουν τη χαρά του για τον ανέλπιστο θάνατο του αντιπάλου.

11. Η Ελένη εδώ ψεύδεται εμπλέκοντας τη Θεονόη, προκειμένου να μην αποκαλυφθεί το σχέδιό της.

12. Το «αυτός» είναι δίσημο. Η Ελένη εννοεί το Μενέλαο και δίνει μια ευχή, ενώ ο Θεοκλύμενος θεωρεί ότι αναφέρεται στο ναυαγό, για τον οποίο η Ελένη διατυπώνει μια κατάρα.

13. Ο Μενέλαος, που έμεινε έως τώρα κρυμμένος στον τάφο του Πρωτέα, γίνεται πλέον μέρος του σχεδίου της Ελένης.

14. Η αναφορά στο όνομα του Απόλλωνα δείχνει ζωηρή έκπληξη. Ο Απόλλωνας ήταν ο θεός που απέτρεπε το κακό και γι' αυτό ονομαζότανε αποτρόπαιος.

15. Η Ελένη απαντά με αυτή την «κατάρρα» και την προσποιητή θλίψη για το Μενέλαο στην προηγούμενη ερώτηση του Θεοκλύμενου, που θα μπορούσε να οδηγήσει στην αποκάλυψη των συντρόφων του Μενέλαου.

16. Με αυτή την ερώτηση ο Θεοκλύμενος δίνει τη δυνατότητα στην Ελένη να αναπτύξει το σημαντικότερο τμήμα του σχεδίου εξαπάτησης.

17. Οι αρχαίοι πίστευαν ότι, μέχρι να ταφεί ο νεκρός, η ψυχή του δεν μπορούσε να ησυχάσει. Γι' αυτό θεωρούσαν φοβερό το θάνατο στη θάλασσα.

18. Ο τόνος του Θεοκλύμενου είναι μάλλον ερωτηματικός· αμφιβάλλει αν είναι αληθινή η πληροφορία για το θάνατο του Μενέλαου.

19. Αναφέρεται στη Θεονόη, της οποίας έχει εξασφαλίσει τη σιωπή. Με την ερώτηση αυτή η Ελένη απαντά στο Θεοκλύμενο.

20. Η ερώτηση του Θεοκλύμενου κρύβει κάποια δηκτικότητα και ειρωνεία. Ο λόγος της Ελένης, που ακολουθεί, έρχεται ως απάντηση σε αυτή την ειρωνεία.

■ Οι δραματικοί ποιητές με το κείμενό τους, ανάμεσα σε άλλα, έπρεπε να υποκαταστήσουν τις εκφράσεις των υποκριτών.

- Ας σκεφτούμε γιατί. Ποιες φράσεις του κειμένου λειτουργούν ως δείκτες για την ενδυμασία και το προσωπείο της Ελένης και του Μενέλαου; Ποιες αναφέρονται σε εκφράσεις τους;

- Ας παρατηρήσουμε τις παρακάτω φωτογραφίες. Ποιες επιπλέον δυνατότητες έχει ένας σύγχρονος ηθοποιός, για να αποδώσει τα συναισθήματα του ήρωα που υποδύεται;

**Θραύσμα αγγείου με
παράσταση ηθοποιού
που κρατά προσωπίο
(4ος αι. π.χ.)**

**Αντιγόνη (Κ. Καραμπέτη
Σοφοκλής, Αντιγόνη,
Εθν. Θέατρο, 1995,
σκην. Μ. Βολανάκης**

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

■ Η Ελένη, στην προσπάθειά της να σώσει τη ζωή τη δική της και του Μενέλαου, ζητά από το Θεοκλύμενο να της επιτρέψει να θάψει τον άντρα της.

- Ας αναζητήσουμε τους τρόπους με τους οποίους επιδιώκει να πετύχει το στόχο της.

- Ας θυμηθούμε ότι ο Ευριπίδης αξιοποιώντας το είδωλο παρουσίασε ως τώρα μια Ελένη διαφορετική από ό,τι την ήθελε η παράδοση.

- Μπορούμε να συζητήσουμε αν στο Επεισόδιο αυτό ο ποιητής συνεχίζει να ανατρέπει το μύθο ή αξιοποιεί και στοιχεία της παράδοσης.

- Ποιες σκέψεις σου γεννιούνται για τη σχέση του δημιουργού με τη μυθική παράδοση;

- Ο Θεοκλύμενος δείχνει ζωηρό ενδιαφέρον για την ταφή του Μενέλαου.

- Ας αναζητήσουμε τις αιτίες αυτής της συμπεριφοράς και

ας εξετάσουμε πώς αυτή υπηρετεί την οικονομία του έργου.

*Ελένη (Κ. Λαδοπούλου,
Εταιρεία Θεάτρου
« Η άλλη πλευρά », 2004,
σκην. Ά Μιχόπουλος)*

*Σαρκοφάγος,
τάφος του
Τουταγχαμών*

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ ΣΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ

[...] και πάντοτε τη μαγνήτιζαν οι λέξεις των θαλασσινών, τις αποσπούσε μία μία μέσα από τις

φράσεις τους και δεν τις ξεχνούσε ποτέ. Είχε λοιπόν σημειώσει τόπους ναυαγίων κι ήθελε να ρίξει κόλλυβα στη μνήμη των χαμένων. Κουβαλούσε τέσσερα πέντε σακουλάκια, τα είχαν ψάλει στο μοναστήρι του Αϊ-Νικόλα, όπως πάντα εδώ και χρόνια. [...]

Η θάλασσα ήταν ήσυχη, με την αλαζονεία που επέβαλλε ο μύθος της περιοχής, έκαναν τον σταυρό τους, η Όρσα έγειρε στα ρέλια¹ και σκόρπισε τα κόλλυβα στα αφρισμένα νερά, ο Θεός ας αναπαύσει την ψυχή τους, είπε ο Νίκος. [...]

I. Καρυστιάνη, *Μικρά Αγγλία*,
Καστανιώτης

1. ρέλια: κουπαστή πλοίου

...οι αρχαίοι Αιγύπτιοι ανέπτυξαν ένα ολοκληρωμένο σύστημα προστασίας του σώματος και της ψυχής του νεκρού, που περιελάμβανε ένα συνδυασμό από νεκρικές πρακτικές και τελετουργικά δρώμενα (ταρίχευση, [...], σαρκοφάγοι, μνημειακή αρχιτεκτονική) [...]. Η διατήρηση του σώματος του νεκρού σε καλή κατάσταση μετά το θάνατο του διασφάλιζε ένα από τα συστατικά της ύπαρξης, διευκολύνοντας την απρόσκοπτη κίνηση και δράση του νεκρού στον Άλλο Κόσμο.

**Π. Η. Μ. Κουσούλης,
Θάνατος και Ταρίχευση στην
Αρχαία Αίγυπτο,**

Αρχέτυπο

Η ΨΕΥΤΙΚΗ ΥΠΟΣΧΕΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΑΙΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

- ▶ *Πώς η Ελένη εξασφαλίζει την ευνοϊκή στάση του Θεοκλύμενου;*
- ▶ *Τι του ζητά; Ποιες είναι οι πρώτες του αντιδράσεις;*

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΣΤΟ ΔΟΛΟ

- ▶ *Τι ζητάει ο Μενέλαος από το Θεοκλύμενο;*

ΕΛΕ. Τώρα που πέθανε,
γιατί με περιπαίζεις;

1350 ΘΕΟ. Πιστή μένεις σ' αυτόν
και μ' αποφεύγεις.

ΕΛΕ. Τώρα όχι πια· το γάμο
να ετοιμάσεις.

ΘΕΟ. Άργησες να με στέρξεις,
χαίρομαι όμως.

ΕΛΕ. Ας ξεχαστούνε τα παλιά.

Θα κάνεις...

ΘΕΟ. Η χάρη θέλει αντίχαρη·

τι πράγμα;

1355

ΕΛΕ. μαζί μου τώρα ομόνοια

και φιλία.

ΘΕΟ. Πάει ο θυμός που σου είχα,

είναι φευγάτος.

ΕΛΕ. Πέφτω στα γόνατά σου,

αφού 'σαι φίλος.²¹

ΘΕΟ. Τι μου ζητάς,

παρακαλώντας έτσι;

ΕΛΕ. Τον πεθαμένο άντρα μου

να θάψω.

1360

ΘΕΟ. Τάφος χωρίς νεκρό·

σκιά θα θάψεις;

ΕΛΕ. Συνήθεια των Ελλήνων,

τον πνιγμένο...

ΘΕΟ. Είναι πολύ σοφοί

σ' αυτά· τι κάνουν;

ΕΛΕ. σ' αδειανά πέπλα εντάφια

τον κηδεύουν.

ΘΕΟ. Στη χώρα μου όπου θες
χτίσ' του έναν τάφο.

1365 ΕΛΕ. Όσοι πνιγήκαν,
δεν τους θάβουμε έτσι.

ΘΕΟ. Μα τότε πώς; Δεν ξέρω
τα έθιμά σας.

ΕΛΕ. Γι' αυτούς σκορπάμε
δώρα μες στο κύμα.²²

ΘΕΟ. Για το νεκρό τι θέλεις
να σου δώσω;²³

ΕΛΕ. Τίποτα δε γνωρίζω,
ετούτος ξέρει.²⁴

1370 ΘΕΟ. Μας έφερεις καλό
μαντάτο, ξένε.

ΜΕΝ Μήτε για το νεκρό μήτε
για μένα.

ΘΕΟ. Πώς θάβετε
τους θαλασσοπνιγμένους;

ΜΕΝ. Σύμφωνα με το βιος
που 'χε καθένας.

ΘΕΟ. Για χάρη της, ό,τι

ΚΙ ΑΝ ΠΕΙΣ, ΣΤΟ ΔΙΝΩ.

1375

ΜΕΝ. Πρώτα για τους

νεκρούς ένα σφαχτάρι.²⁵

ΘΕΟ. Όποιο διαλέξεις ζώο,

θα σου το δώσω.

ΜΕΝ. Εσύ να ορίσεις· δώσε μου

ό,τι θέλεις.

ΘΕΟ. Εδώ σφάζουμε εμείς

άλογο ή ταύρο.

ΜΕΝ. Από καλή μονάχα

να 'ναι ράτσα.²⁶

ΘΕΟ. Πολλά μες στα κοπάδια μας

υπάρχουν.

ΜΕΝ. Κι ένα αδειανό κρεβάτι

με στρωσίδα.²⁷

ΘΕΟ. Κι αυτό θα γίνει. Τι άλλο

του προσφέρουν;

ΜΕΝ. Τον πόλεμο αγαπούσε,

χάλκινα όπλα.

ΣΧΟΛΙΑ

21. Η Ελένη εκμεταλλεύεται αμέσως την προηγούμενη δήλωση του Θεοκλύμενου και πέφτει στα πόδια του.

22. Οι ήρωες του Ευριπίδη χρησιμοποιούν κάθε μέσο, ακόμα και τα λατρευτικά έθιμα, προκειμένου να εξυπηρετήσουν το στόχο τους.

23. Ο βασιλιάς προσπαθεί να κλείσει το θέμα, για να ευχαριστήσει την Ελένη και ταυτόχρονα να επισπεύσει το γάμο του.

24. Είναι ένας έξυπνος τρόπος να συμμετάσχει στο διάλογο ο Μενέλαος. Άλλωστε αυτός θα εκτελέσει την τελευταία φάση της «μηχανής», του σχεδίου δηλαδή της φυγής.

25. Η προσφορά αυτή λεγόταν *πρόσφαγμα* και πίστευαν ότι με αυτήν ικανοποιούσαν την ψυχή του νεκρού.

26. Οι προσφορές προς τους θεούς του Κάτω Κόσμου ήταν δυο ειδών: οι αναίμακτες (π.χ. καρποί, φρούτα κ.λπ.), που έκαιγαν ή απλώς τοποθετούσαν πάνω στο βωμό, και οι αιματηρές, δηλαδή ζώα (π.χ. ταύροι ή άλογα), που δεν έπρεπε να έχουν ελαττώματα ούτε να έχουν χρησιμοποιηθεί σε γεωργικές εργασίες. Τα ζώα αυτά ονομάζονταν *άφετα* και έβοσκαν ελεύθερα στους περιβόλους των ιερών.

27. Πρόκειται για την αρχαία συνήθεια του κενοταφίου για τους νεκρούς οι οποίοι θάβονταν μακριά από την πατρίδα ή δεν είχαν βρεθεί έπειτα από μάχη ή ναυμαχία. Κάτι ανάλογο στον καιρό μας είναι το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη.

Παρατηρώντας την παρακάτω φωτογραφία ας «ακούσουμε» για λίγο το διάλογο των προσώπων:

- Ποιους στίχους του κειμένου θα μπορούσαν να εκφωνούν;
- Ποιος φαίνεται να είναι ο ρόλος του Μενέλαου;
- Πώς φαντάζεσαι ότι θα αντιδράσει ο Θεοκλύμενος;

**Θεοκλύμενος – Μενέλαος
– Ελένη (Λ. Καλλέργης –
Θ. Κωτσόπουλος –
Ά. Συνοδινού,
Ελληνική Σκηνή
Άννας Συνοδινού, 1966,
σκην. Γ. Θεοδοσιάδης)**

■ Η παρουσία του Μενέλαου στο Επεισόδιο αυτό αποτελεί μέρος του μηχανισμού απάτης, καθώς υπάρχει φανερή αντίθεση ανάμεσα σε αυτό που δείχνει ότι είναι (φαίνεσθαι) και στην πραγματική του ταυτότητα (είναι).

• Ας σκεφτούμε πώς αναδεικνύεται η αντίθεση αυτή:

- στην εμφάνισή του·
- τη συμπεριφορά του απέναντι στο Θεοκλύμενο·
- τη στάση του απέναντι στα λατρευτικά έθιμα.

■ Η πλεκτάνη ολοκληρώνεται. Ο Θεοκλύμενος φαίνεται να έχει εξαπατηθεί.

• Ας συγκρίνουμε τα «όπλα» που χρησιμοποίησαν η Ελένη και ο Μενέλαος για την εξαπάτησή του

Θεοκλύμενου και με βάση αυτά
ας συζητήσουμε τη συμβολή του
καθενός στην προώθηση του
σχεδίου απόδρασης.

■ Πώς θα έκρινε ένας Αθηναίος της
εποχής τα μέσα που χρησιμοποίη-
σαν; Εσύ πώς τα κρίνεις;

*Μενέλαος (Δ. Καρέλλης,
Κ.Θ.Β.Ε., 1982,
σκην. Α. Βουτσινάς)*

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

ΟΙ ΔΥΟ ΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ

Δύο ειδών επιχειρήματα
υποστηρίζονται και σχετικά

με το δίκιο και το άδικο, και κατά τους μεν είναι άλλο πράγμα το δίκιο κι άλλο το άδικο, ενώ κατά τους δε το δίκιο και το άδικο ταυτίζονται. Θα προσπαθήσω να υποστηρίξω αυτή την τελευταία άποψη. Πρώτα πρώτα θα πω ότι είναι δίκαιο να ψεύδεσαι και να εξαπατάς. Όσοι υποστηρίζουν την αντίθετη άποψη θα δέχονταν ότι είναι σωστό και δίκαιο να λες ψέματα στους εχθρούς και να τους εξαπατάς, αταίριαστο όμως και κακό να κάνεις κάτι τέτοιο στους φίλους. Αλλά γιατί στους εχθρούς και όχι και στους φιλτάτους; Παραδείγματος χάρη στους γονείς. Ας υποθέσουμε ότι ο πατέρας ή η μητέρα μας πρέπει να πιει ή να πάρει ένα φάρμακο και δε θέλει να το πάρει· δεν είναι δίκαιο να τους το δώσουμε σε ένα ρόφημα ή σε ένα ποτό χωρίς να

**τους πούμε ότι είναι εκεί μέσα;
Επομένως το να λες ψέματα στους
γονείς και να τους εξαπατάς, το να
κλέβεις τους φίλους και να
χρησιμοποιείς βία εναντίον των πιο
αγαπημένων σου προσώπων είναι
δίκαιο.**

**Άγνωστος Σοφιστής του
5ου-4ου αι. π.Χ., Δισσοί Λόγοι
σχετικά με το δίκαιο και το άδικο,
1-3 (μτφρ. Ν. Σκουτερόπουλος)
(Από το *Η αρχαία σοφιστική,
Γνώση*)**

Η ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΛΕΚΤΑΝΗΣ

- ▶ *Τι προσφέρει ο Θεοκλύμενος στο Μενέλαο;*
- ▶ *Πώς παρηγορεί την Ελένη;*

ΑΜΟΙΒΑΙΕΣ ΥΠΟΣΧΕΣΕΙΣ

- ▶ *Τι συμβουλεύει ο Μενέλαος την Ελένη;*
- ▶ *Τι υπόσχεται η Ελένη στο Μενέλαο;*

ΘΕΟ. Αντάξια για του Πέλοπα
το γένος.

1385 ΜΕΝ. Κι όσους καλούς
καρπούς η γη δωρίζει.

ΘΕΟ. Λοιπόν; Πώς τα σκορπάτε
μες στο κύμα;

ΜΕΝ. Καράβι θα χρειαστεί
με λαμνοκόππους.

ΘΕΟ. Και πόσο αλάργα

απ' τη στεριά θα πάει;
ΜΕΝ. Όσο που τ' αφρονέρια του
να βλέπεις.

1390 ΘΕΟ. Γιατί; Έτσι συνηθίζουν
στην Ελλάδα;²⁸

ΜΕΝ. Για να μη βγει το μίasma
στ' ακρογιάλι.²⁹

ΘΕΟ. Γρήγορο πλοίο φοινικικό³⁰
θα δώσω.

ΜΕΝ. Σωστά θα τιμηθεί
ο Μενέλαος έτσι.

ΘΕΟ. Δίχως αυτήν εσύ
δε φτάνεις τάχα;

1395 ΜΕΝ. Μάνας το έργο αυτό,
γυναίκας, τέκνου.

ΘΕΟ. Πρέπει, όπως λες,
αυτή να τόνε θάψει.

ΜΕΝ. Ασέβεια το νεκρό
να μην τιμήσει.

ΘΕΟ. Λοιπόν ας γίνει κι έτσι·
θέλω να 'χω

γυναίκα ευλαβική. Μες στο παλάτι

1400 πήγαινε εσύ και διάλεξε

όσα πρέπει

δώρα για το νεκρό· δε θα σε στείλω
στη γη σου μ' αδειανά τα χέρια,³¹

αν δώσεις

σωστή σ' αυτήν βοήθεια·

μου 'χεις φέρει

καλά μαντάτα και γι' αυτό θα λάβεις,

1405 αντί για τα κουρέλια,

πλούσια ρούχα

και τροφές να γυρίσεις

στην πατρίδα,

γιατί η κακομοιριά σου

είναι μεγάλη.

Δυστυχισμένη εσύ, μην τυραννιέσαι
για κάτι αγιάτρευτο·

ο Μενέλαος βρήκε

1410 τη μοίρα του, οι νεκροί

δεν ξαναζούνε.³²

MEN. Στο χρέος σου, κυρά·

από δω και πέρα
πρέπει τον πρώτο σου άντρα
να ξεχάσεις
και ν' αγαπάς αυτόν
που βλέπεις μπρος σου·
το πιο καλό είναι αυτό
την ώρα τούτη.

1415 Κι αν θα σωθώ και φτάσω
στην Ελλάδα,
θα σβήσω την κακή σου φήμη,
αν είσαι
φρόνιμη για τον άντρα σου γυναίκα.
ΕΛΕ. Θα γίνει αυτό· παράπονο
δε θα 'χει·
και θα το δεις, αφού
κοντά μου θα 'σαι.

1420 Πήγαινε τώρα, δόλιε,
μέσα, πλύσου
κι άλλαξε ρούχα. Σύντομα από μένα
θα ωφεληθείς και τότε προθυμία
θα δείξεις, βοηθώντας
να προσφέρω

στο λατρευτό Μενέλαο όσα πρέπει.

ΣΧΟΛΙΑ

28. Η περιέργειά του ίσως είναι προσποιητή. Στην πραγματικότητα μάλλον θέλει να σιγουρευτεί για την απόσταση, που του φαίνεται μακρινή.

29. Εννοεί το μίasma που θα προέλθει από το αίμα των θυσιασμένων ζώων ή από τα αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν στη νεκρώσιμη τελετή. Φυσικά δε χρειαζόταν τόση απόσταση από τη στεριά, αλλά έτσι το πλοίο του Μενέλαου θα μπορούσε να απομακρυνθεί περισσότερο.

30. Οι Φοίνικες ήταν γνωστοί ως καλοί ναυτικοί και έμποροι. Γενικά, *φοινικικό πλοίο* = γρήγορο πλοίο.

31. Πρόκειται για συνήθεια που

ισχύει και σήμερα, σύμφωνα με την οποία αυτός που φέρνει καλές ειδήσεις ανταμείβεται. Εδώ βέβαια με τις προσφορές του Θεοκλύμενου εξυπηρετείται και άλλος στόχος: με τα ρούχα και τα τρόφιμα του Θεοκλύμενου ο Μενέλαος θα μπορέσει να επιστρέψει στην πατρίδα του.

32. Είναι ένας συνηθισμένος τρόπος παρηγοριάς να προβάλλεται η ματαιότητα του θρήνου και του πόνου για τους πεθαμένους.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

■ Η θεώρηση της *Ελένης* ως τραγωδίας ή τραγικωμωδίας διαφοροποιεί τη σκηνοθετική παρουσίαση των ηρώων.

• Στην παρακάτω φωτογραφία ποια σκηνοθετική άποψη, κατά τη γνώμη σου, αποτυπώνεται;

- Ποιος νομίζεις ότι είναι ο Θεοκλύμενος;

(Κ. Αθανασόπουλος
– Σ. Μαβίδης
– Λ. Τασοπούλου,
Αμφιθέατρο, 1999,
σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

■ Ο Ευριπίδης στήνει και στο Επεισόδιο αυτό ένα παιχνίδι ανάμεσα στην άγνοια και τη γνώση, ανάμεσα στο είναι και το φαίνεσθαι. Το παιχνίδι αυτό γίνεται φανερό τόσο στους σκόπιμα δίσημους λόγους του Μενέλαου και της Ελένης, όσο και στην τραγική ειρωνεία, που προκύπτει από τα λόγια του ανυποψίαστου

Θεοκλύμενου: λόγια που διαφορετικά ερμηνεύονται από όσους γνωρίζουν την αλήθεια και διαφορετικά από όσους την αγνοούν.

- **Ας αναζητήσουμε στο κείμενο δίσημους λόγους και σημεία με τραγική ειρωνεία.**

- **Οι θεατές, ακούγοντας αυτά, ποια εικόνα σχηματίζουν για τους ήρωες; Τι νιώθουν;**

- **Ορισμένοι μελετητές βασιζόμενοι σε διάφορα στοιχεία, ανάμεσα στα οποία και στην παρουσία του θεοκλύμενου, χαρακτηρίζουν την *Ελένη* όχι ως τραγωδία αλλά ως τραγικωμωδία*, δηλαδή τραγωδία με έντονα κωμικά στοιχεία.**

- **Ας αναζητήσουμε στο Επεισόδιο στοιχεία που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν αυτόν το χαρακτηρισμό.**

**Ηλέκτρα –
Κλυταιμνήστρα**

(Ε. Παπά –

Α. Κατσέλη από την

**κινηματογραφική ταινία Ηλέκτρα,
σκην. Μ. Κακογιάννης)**

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

ΕΝΑΣ ΔΙΣΗΜΟΣ ΛΟΓΟΣ

***[Η Ηλέκτρα οδηγεί την
Κλυταιμνήστρα στο σπίτι της, όπου
θα τη σκοτώσει.]***

**ΗΛΕΚΤΡΑ. Πέρασε μες στο φτωχικό
μου· μόνο πρόσεξε μήπως από
τριγύρω η κάπνα σου λέρωσα τα
φορέματά σου. Τώρα θα
προσφέρεις τη θυσία που χρωστάς
στους θεούς. Τα προκαταρκτικά**

**έχουν ήδη αρχίσει: ακονισμένο
περιμένει το μαχαίρι που έσφαξε
τον ταύρο.**

**Ευριπίδης, *Ηλέκτρα*, στ. 1139-1142
(μτφρ. Ν. Χουρμουζιάδης)
(Από το *Ευριπίδου Ηλέκτρα*,
Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη)**

ΤΡΑΓΙΚΩΜΩΔΙΑ

**Τραγικωμωδία δε σημαίνει ότι τα
πάντα είναι κωμικά, αλλά ότι δεν
είναι τα πάντα τραγικά.**

**H.D.F. Kitto
(Από το H.D.F. Kitto, *Η Αρχαία
Ελληνική Τραγωδία*,
μτφρ. Λ. Ζενάκος, Παπαδήμας**

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1. Στους στίχους 1313-1397 ο διάλογος των δύο προσώπων παίρνει τη μορφή στιχομυθίας.
α) Γιατί, κατά τη γνώμη σας, επιλέγεται αυτή η μορφή διαλόγου εδώ; β) Τι αντίκτυπο έχει στους θεατές;**
- 2. Να επισημάνετε ταφικά έθιμα που αναφέρονται στο Γ΄ Επεισόδιο. Ποια από αυτά επιβιώνουν στις μέρες μας και με ποια μορφή; Αν κάποιος από εσάς προέρχεται από άλλες χώρες, αφηγηθείτε, αν θέλετε, τι συνηθίζεται στη χώρα σας.**
- 3. *Τον άντρα σου τον έθαψαν ή όχι;* (στ. 1342): Η ερώτηση αυτή του Θεοκλύμενου θεωρείται ότι κατέχει σημαντική θέση στην εξέλιξη του δράματος. Γιατί;**
- 4. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη,**

η συμπεριφορά των ηρώων θα έπρεπε να είναι αληθοφανής (κατὰ τὸ εἶκός*) και ταυτόχρονα να υπηρετεί τη δραματική οικονομία (κατὰ τὸ ἀναγκαῖον*). Η αρχή αυτή ισχύει στην περίπτωση του Θεοκλύμενου;

5. Ποια συναισθήματα προκαλεί στο θεατή η παρουσία του Θεοκλύμενου πριν και μετά τη στιχομυθία με την Ελένη;

6. Γράψτε δικούς σας στίχους που θα μπορούσαν να ενταχθούν στη στιχομυθία:

α) στίχους του Θεοκλύμενου που περιέχουν τραγική ειρωνεία,

β) δίσημους λόγους της Ελένης ή του Μενέλαου.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

- 1. Αποφασίζετε την επόμενη διδακτική ώρα να αποδώσετε θεατρικά την ενότητα 1398-1424. Σχηματίζονται οι παρακάτω ομάδες: Α. Ομάδα σκηνοθεσίας, Β. Ομάδα ενδυματολογίας, Γ. Ομάδα υποκριτών. Μπορείτε να ενταχθείτε σε μία από τις παραπάνω ομάδες ανάλογα με τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά σας. Προσπαθήστε να σκηνοθετήσετε τη σκηνή (δοκιμάστε και την εκδοχή της τραγικωμωδίας), να σχεδιάσετε τα κοστούμια και τις μάσκες, και να την παρουσιάσετε.**
- 2. Για να καταλάβετε καλύτερα την αντίθεση ανάμεσα στο *είναι* και στο *φαίνεσθαι*, αναρτήστε σε έναν τοίχο της αίθουσας έναν πίνακα από χαρτόνι, όπου έχετε σχεδιάσει**

το περίγραμμα από ανθρώπινες φιγούρες που παριστάνουν βασικούς ήρωες της *Ελένης*: την Ελένη, το Μενέλαο, το Θεοκλύμενο. Μέσα στο περίγραμμα κάθε ήρωα καταγράψτε τα πραγματικά γνωρίσματα του χαρακτήρα του (π.χ. γενναίος, πιστός κ.λπ.) και έξω από αυτό εκείνα τα γνωρίσματα που οι άλλοι θεωρούν ότι έχει αυτός.

ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Να αναζητήσετε και σε άλλα λογοτεχνικά έργα –από οποιαδήποτε ιστορική περίοδο θέλετε– το μοτίβο του ανθρώπου που βρίσκεται παγιδευμένος σε ξένη χώρα και προσπαθεί με κάθε τρόπο να διαφύγει. Μπορείτε να αρχίσετε την αναζήτησή σας

με κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας που έχετε διδαχτεί στις προηγούμενες τάξεις και με κείμενα της νεοελληνικής λογοτεχνίας της τάξης σας.

2. Την αντίθεση *είναι– φαίνεσθαι* την έχουμε επισημάνει στην *Ελένη* ήδη αρκετές φορές. Ας την αναζητήσουμε και αλλού, όπως, για παράδειγμα: στην ιστορία, στην καθημερινή μας ζωή, στις σχέσεις των ανθρώπων, στην ενημέρωσή μας από τα ΜΜΕ... Λέξεις-κλειδιά: αιτία – αφορμή, ειλικρίνεια – υποκρισία, πραγματική φύση – ετικέτα, γνήσιο – κάλπικο, καλή και κακή φήμη.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Η επεξεργασία των δελτίων, όπως θα διαπιστώσατε, παρουσιάζει και

αυτή τη δυσκολία της. Μια υπόδειξη: Αφού ταξινομήσετε τα δελτία σας κατά κατηγορία, γράψτε τα συμπεράσματά σας. Αναζητήστε, αν υπάρχει σχολική βιβλιοθήκη, τη σχετική βιβλιογραφία.

- **Ας ταξινομήσουμε τα δελτία που αναφέρονται στο θέμα γνώση – άγνοια. Ποια στοιχεία προκύπτουν για την πορεία του κάθε ήρωα (Ελένη, Μενέλαος, Τεύκρος, Αγγελιαφόρος) από τη γνώση στην άγνοια;**

- **Ας κάνουμε το ίδιο για το θέμα μνήμα του Πρωτέα. Ποιος ο ρόλος του στο έργο; Ποιος ο ρόλος του στη σκηνογραφία;**

Β' ΣΤΑΣΙΜΟ

στ.1425-1499

*Μέσα από την ανατροπή
η αποκατάσταση της ισορροπίας*

**«Γέλασεν δὲ θεὰ δέξατό τ' ἔς
χέρας βαρύβρομον αὐλὸν
(στ. 1349-1351, μτφρ. στ. 1479-1482)**

ΠΛΟΚΗ

■ _____

ΘΕΜΑΤΑ

- Ο μύθος της Περσεφόνης
- Λατρευτικές τελετές και σύμβολα
- Ο ρόλος της τέχνης

***Χορός της Ελένης (Κ.Θ.Β.Ε., 1982,
σκην. Α. Βουτσινάς,
χορογρ. Ε. Πήττα)***

Β΄ ΣΤΑΣΙΜΟ
Χορός

Β΄ ΣΤΑΣΙΜΟ

στ.1425-1499

**«Γέλασεν δὲ θεὰ δέξατό τ' ἔς
χέρας βαρύβρομον αὐλὸν**

Α΄ ΣΤΡΟΦΗ

Η ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΗ ΤΗΣ ΘΕΑΣ ΣΕ ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΧΑΜΕΝΗΣ ΚΟΡΗΣ

- *Πού περιπλανιέται η θεά;*
- *Ποια είναι η στάση των θεών απέναντί της;*

ΧΟΡΟΣ

1425 Κάποτε η Μάνα των θεών¹
χύθηκε απάνω στα βουνά,
σε λόγγους δασοσκέπαστους,
σε ποταμών νεροσυρμές

και πολυβούιστους γιαλούς,

1430 γυρεύοντας ολούθε

τη χαμένη

κόρη της με το ιερό

κι ανείπωτο όνομα². Τριγύρω

τα κρόταλα³ βροντολογούσαν,

σέρναν τ' αμάξι της θεριά κι εκείνη

1435 ακούραστα ζητούσε

τη θυγατέρα που 'χαν κλέψει

απ' τους κυκλόσυρτους χορούς

των κοριτσιών. Μαζί της

ακράτητες σαν άνεμος ορμήσαν

1440 η Άρτεμη βαστώντας τόξα

κι η Αθηνά με τη βαριά της λόγχη.⁴

Όμως ο Δίας από ψηλά

στους λαμπερούς

ουράνιους θρόνους

αλλιώς κανόνιζε τη μοίρα.

Α΄ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

ΟΙ ΟΛΕΘΡΙΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΘΛΙΨΗΣ ΤΗΣ ΘΕΑΣ

► *Πώς επηρέασε ο καημός της θεάς τη φύση, τους ανθρώπους και τους θεούς;*

ΧΟΡΟΣ

1445 Κι όταν τον πολυπλόκητο
δρόμο της έπαψε η θεά,
ζητώντας ανωφέλευτα την κόρη
που δολερά είχαν κλέψει,
στα χιονοσκέπαστα της Ίδης

1450 έφτασε κορφοβούνια,
τις βίγλες των Νυμφών· απλώθη
τότες η θλίψη της στα βράχια
τα χιονισμένα και στα δάση·
τους κάμπους άφησε της γης

1455 δίχως χορτάρι, τις σπορές
δίχως καρπούς κι αφάνιζε

το γένος των ανθρώπων·
απόμειναν τα βοσκοτόπια
κατάξερα κι από τις πόλεις
1460 λιγόστεψε η ζωή· θυσίες
δε γίνονταν για τους θεούς
ούτε οι βωμοί είχαν προσφορές·
στέρεψε τις ολόδροσες
πηγές απ' την αγιάτρευτη
1465 θλίψη της κόρης που 'χασε.

ΣΧΟΛΙΑ

1. Παραπέμπει σε μια ασιατική θεά που με διάφορα ονόματα (Ρέα, Κυβέλη, Ιδαία Μητέρα) λατρευόταν στην Ανατολή. Ο Ευριπίδης, όπως φαίνεται στη συνέχεια, την ταυτίζει με τη θεά Δήμητρα.

2. Πρόκειται για την Περσεφόνη. Απέφευγαν να προφέρουν το όνομά της όσοι δεν ήταν μυημένοι στα Ελευσίνια μυστήρια.

3. Τα κρόταλα, τα τύμπανα, οι αυλοί και άλλα όργανα συνδέονται με τη λατρεία της Μητέρας των θεών αλλά και της θεάς Δήμητρας.

4. Σύμφωνα με ένα μύθο, η Αθηνά με το δόρυ και η Άρτεμη με το τόξο προσπάθησαν να εμποδίσουν τον Πλούτωνα να απαγάγει την Περσεφόνη. Ο Δίας όμως με έναν κεραυνό τις εμπόδισε.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

Οι γυναίκες του Χορού απλώνονται και πάλι στην ορχήστρα κι αρχίζουν να «ορχούνται» και να «άδουν» το τραγούδι τους.

Κρόταλα, τύμπανο

■ Για τη μουσική (το μέλος*) της αρχαίας παράστασης δυστυχώς δε γνωρίζουμε πολλά.

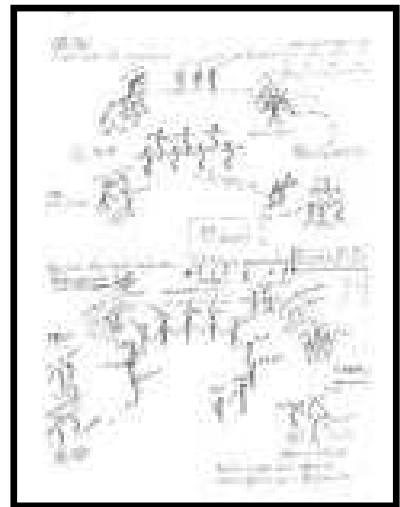
- Με βάση τα συγκεκριμένα μουσικά όργανα που αναφέρονται και το διαφορετικό κλίμα σε κάθε στρωφικό ζεύγος, ας «ακούσουμε» τη μουσική υπόκρουση στα διάφορα μέρη του Στασίμου.

- Ποιο σύγχρονο είδος μουσικής σου θυμίζει;

■ Στη β' αντιστροφή ο Χορός αναφέρεται σε θρησκευτικές τελετές προς τιμήν του Διονύσου και θεών της Ανατολής.

- Με βάση τις εικόνες των σελίδων 65-70, ας φανταστούμε και ας καταγράψουμε με τη μορφή οδηγιών τη χορογραφία της β' αντιστροφής.

**Χορογραφικές
σημειώσεις της
Ζ. Νικολούδη
για τους Όρνιθες
του Αριστοφάνη**

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

■ Έχεις αναρωτηθεί ποτέ πώς έφτασαν στα χέρια μας τα αρχαία κείμενα και ποιες δυσκολίες παρουσιάζει η ανάγνωσή τους; Πάπυροι, περγαμηνές, βυζαντινοί μοναχοί, αντιγραφείς, καταστροφές... Ας μην ξεχνάμε το μακρύ ταξίδι των αρχαίων κειμένων μέσα στο χρόνο... Μέσα από μια τέτοια πορεία έφτασε σ' εμάς και η Ελένη, σε λίγα χειρόγραφα με αρκετά αντιγραφικά λάθη και στίχους

ακρωτηριασμένους.

Στο Β΄ Στάσιμο, κυρίως στη β΄ αντιστροφή, τα χειρόγραφα είναι πολύ φθαρμένα και οι μελετητές, στην προσπάθειά τους να αποκαταστήσουν το κείμενο, έχουν προτείνει διαφορετικές γραφές, που οδηγούν και σε διαφορετικές μεταφράσεις.

• Ας δούμε, για παράδειγμα, στο Παράλληλο Κείμενο των σελίδων 78, 79-107 τη μετάφραση της β΄ αντιστροφής από έναν άλλο μεταφραστή (Ε. Χατζηανέστη) και ας επισημάνουμε τις βασικές της διαφορές από τη μετάφραση του βιβλίου μας.

***Αρχαίος πάπυρος
με εμφανή σημεία
φθοράς***

ΑΠΟΚΡΙΕΣ

[...] στα χωριά ο αγρότης, ακόμα και μέσα στα γέλια και φαγοπτότια της Αποκριάς, έχει την αίσθηση της μεταβολής που συμβαίνει την εποχή αυτή στη φύση και θέλει με πράξεις και ενέργειες, που ανάγονται σε παλαιές μαγικές συνήθειες, να υποβοηθήσει τον ερχομό της άνοιξης, να εξασφαλίσει τη βλάστηση και ευφορία των αγρών. [...] Η αποκριά μπαίνει με τα ταμπούρλα· την ημέρα του Αγίου Αντωνίου [17 Ιανουαρίου] αρχίζουν και βαράνε τα ταμπούρλα σ' όλες τις γειτονιές και γίνεται μεγάλος αλαλαγμός. [...] φορούν περικεφαλαία από δέρμα λύκου ή αλεπούς, η οποία είναι κωνική και έχει στην κορυφή της μία ή δύο

ουρές αυτών των ζώων. Στους ώμους και στα στήθη από πάνω έχουν ράψει δέρματα ζαρκαδιών, ενώ οι μηροί καλύπτονται με δέρματα τράγων. Τη στολή αυτή συμπληρώνουν: 1) το προσωπίο, που αποτελείται από δέρμα ζαρκαδιού ή τράγου και έχει τρύπες στο ύψος των ματιών και στο στόμα και 2) θορυβώδη κουδούνια κρεμασμένα σε δερμάτινη ζώνη.

Γ. Α. Μέγας
(Από το Γ. Α. Μέγας, *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας, Οδυσσέας*)

Από καρναβαλικές γιορτές στη Σκύρο

Β΄ ΣΤΡΟΦΗ

Η ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ

► Πώς ο Δίας γιάτρεψε το πένθος της θεάς;

ΧΟΡΟΣ

Όταν ανθρώπων και θεών
σταμάτησαν τα φαγοπότια,
για να γλυκάνει ο Δίας⁵
της Μάνας τον πικρό θυμό,
1470 στις Χάριτες⁶ μιλάει.

«Εμπρός,

καλές μου, εσείς πηγαίντε
και με φωνές ολόχαρες
της Δήμητρας σκορπίστε την οργή·
κι εσείς οι Μούσες με χορούς
1475 και με πασίχαρα τραγούδια».
Η Κύπριδα η πεντάμορφη
πρωτόπιασε ένα τύμπανο
κι ένα βαθύλαλο χαλκό·⁷

γέλασε τότες η θεά

1480 κι απ' τους αχούς χαρούμενη
την ηχερή στα χέρια της
πήρε βαριά⁸ φλογέρα.

Β' ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

Η ΕΝΟΧΗ(;) ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΚΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΩΝ ΤΕΛΕΤΩΝ

- ▶ *Σε τι έφταιξε η Ελένη;*
- ▶ *Ποια σύμβολα χρησιμοποιούνται στα θεϊκά μυστήρια;*

ΧΟΡΟΣ

Ελένη⁹, όσα δεν έπρεπε
ν' αγγίζεις, πράγματα ιερά,
1485 δοκίμασες στο σπίτι σου
κι οργίστηκε η θεά Μητέρα
που δε σεβάστηκες τις άγιες

θυσίες της. Δύναμη τρανή
τα παρδαλόχρωμα κατέχουν

1490 ελαφοτόμαρα¹⁰

κι ο θύρσος¹¹,

στεφανωμένος με κισσό,
κι ο μαγικός ο δίσκος¹², όταν
γοργόδρομα στριφογυρνάει
μες στον αιθέρα, τα μαλλιά

1495 που ορθοσηκώνονται, τιμή
στο Διόνυσο, κι οι τελετές
οι ολονύχτιες της θεάς¹³.

Πάνω απ' το μέτρο η ομορφιά σου,
μα όλα καλά να σου

έρθουν τώρα.¹⁴

ΣΧΟΛΙΑ

5. Σύμφωνα με την παράδοση, η Δήμητρα ανακουφίζεται μόνο όταν επιστρέφει η κόρη της από τον Άδη. Εδώ όμως, αυτό επιτυγχάνεται με τη μουσική

και το χορό.

6. Οι Χάριτες (Αγλαΐα, Ευφροσύνη, Θάλεια), που συμβόλιζαν τη χάρη και την τελειότητα των ανθρώπινων δημιουργημάτων, και οι Μούσες απαλλάσσουν τη θεά από τη βαριά θλίψη της και τον κόσμο από τα δεινά του.

7. Εννοεί τον υπόκωφο βαρύ ήχο είτε των τυμπάνων είτε της φλογέρας.

8. Η λέξη βαριά αναφέρεται στον τόνο του ήχου (βαρύτονος, μπάσος).

9. Στο πρωτότυπο ὦ παῖ. Ο μεταφραστής θεωρεί πως ο Χορός απευθύνεται στην Ελένη. Άλλοι θεωρούν ότι υπονοείται η Αφροδίτη ή η Περσεφόνη ή ακόμα και ο Αλκιβιάδης, που είχε κατηγορηθεί για ιεροσυλία.

10. Οι μαινάδες φορούσαν δέρματα μικρών ελαφιών.

11. Ραβδί από καλάμι ή ξύλο, με φύλλα κισσού ή αμπέλου στην κορυφή του, που το κρατούσαν οι οπαδοί του Διονύσου.

12. Οι πιστοί της Κυβέλης στριφογύριζαν πάνω από το κεφάλι τους ένα στρογγυλό δίσκο.

13. Μάλλον πρόκειται για την Κυβέλη· και εδώ αναμειγνύονται στοιχεία από διάφορες θρησκείες (συγκρητισμός).

14. Στους δύο αυτούς στίχους το πρωτότυπο κείμενο είναι πολύ φθαρμένο. Εδώ ο μεταφραστής αποδίδει μία από τις προσπάθειες αποκατάστασής του. Σύμφωνα με μια άλλη ερμηνεία των δύο τελευταίων στίχων του Στασίμου: *στηρίχτηκες πάντα στην ομορφιά σου.*

■ Μελετώντας το Στάσιμο αυτό προκύπτει ένα ακόμα ερώτημα: είναι το Στάσιμο εμβόλιμο ή συνδέεται, έστω και έμμεσα, με το δράμα; Σε αυτό μας τον προβληματισμό θα βοηθούσε και η απάντηση στα παρακάτω ερωτήματα:

- Ο Χορός αναφέρεται στην περιπέτεια της Κόρης (= Περσεφόνης)· ποια κοινά στοιχεία μπορεί να έχει η Περσεφώνη με την Ελένη και τις περιπέτειές της;

- Το Στάσιμο παρακολουθούν οι τσακισμένοι από την ήττα στη Σικελία Αθηναίοι. Βρίσκουν σε αυτό στοιχεία παρηγοριάς και ελπίδας;

Μαινάδα, αγγείο, 490 π.Χ.

■ Ας θυμηθούμε την προέλευση της τραγωδίας. Η αρχή της εντοπίζεται στις συμβολικές τελετουργικές πράξεις, με τις οποίες οι πιστοί λάτρευαν το Διόνυσο. Η παρουσία του Χορού, με το τραγούδι και την όρχηση, θεωρείται ότι συνδέει την τραγωδία με τις ρίζες της και φανερώνει το θρησκευτικό της χαρακτήρα.

• Ας αναζητήσουμε στο συγκεκριμένο Στάσιμο στοιχεία που φανερώνουν αυτόν της το χαρακτήρα.

*Χορός (Α. Σακελλαρίου
– Κ. Ταχτσόγλου,
Ευριπίδης, Βάκχες,
Άττις, 1987, σκην.
Θ. Τερζόπουλος)*

**Χορός σε σύγχρονη
παράσταση (Αμφιθέατρο)**

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΗΣ Β΄ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗΣ

**Στους ναούς των θεών
θυσίες, παιδί μου, έχεις κάψει
που ούτε ο νόμος θεών
ούτε ο νόμος ανθρώπων ζητάει,
κι έτσι έπεσε πάνω σου
της Μεγάλης Θεάς η οργή,
γιατί δεν εσεβάστηκες
τις θυσίες που ορίζει.
Ιερή έχει δύναμη**

ο πλουμισμένος χιτώνας
από δέρμα μικρού ελαφιού
κι ο κισσός χλοερός που τον άγιο
στεφανώνει τον θύρσο,
και του ρόμβου το σείσμα
που ολοένα γυρίζει
στον αιθέρα βουίζει,
τα μαλλιά π' ανεμίζουν την ώρα
που λατρεύουν τον Βάκχο,
της θεάς οι ολονύχτιες αγρύπνιες

.....
.....
Μόνο για την ομορφιά σου
καυχιόσουν.

(μτφρ. Ε. Χατζηανέστης)

(Από το *Ευριπίδης*, Ελένη,
Ι. Ζαχαρόπουλος)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1.** Προκειμένου να βοηθήσετε τους συμμαθητές σας να κατανοήσουν το περιεχόμενο του Στασίμου, αφηγηθείτε σε ένα σύντομο κείμενο το μυθικό επεισόδιο στο οποίο αναφέρεται (α΄ στροφή – α΄ αντιστροφή – β΄ στροφή).
- 2.** Να διακρίνετε τη διαφορά του συναισθηματικού κλίματος που επικρατεί ανάμεσα στα δύο στροφικά ζεύγη του Στασίμου. Να στηρίξετε την απάντησή σας με συγκεκριμένες αναφορές στο κείμενο.
- 3.** «Μέσα από την ανατροπή η αποκατάσταση της ισορροπίας» τιλοφορείται το Β΄ Στάσιμο. Ποια στοιχεία του κειμένου θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν αυτό τον τίτλο;

4. Συνοψίστε σε ένα κείμενο τα επιχειρήματα που στηρίζουν:

- την άποψη ότι πρόκειται για ένα εμβόλιμο Στάσιμο,
- την άποψη ότι το Στάσιμο συνδέεται με το δράμα.

5. Να εντοπίσετε τα κοινά λατρευτικά στοιχεία της Κυβέλης που υπάρχουν:

- στο Β΄ Στάσιμο,
- στην παράπλευρη εικόνα της θεάς και
- στον Ομηρικό Ύμνο «*Στη Μητέρα των Θεών*».

«Εξύμνησε μου τη μητέρα των θεών
και των ανθρώπων όλων,
ω Μούσα λυγερόφωνη, του Δία
του μεγάλου θυγατέρα,
που των κροτάλων και τύμπανων
η ιαχή κι ο ήχος των αυλών
την τέρπει, και το ούρλιασμα

των λύκων και των αγιόφθαλμων
λεόντων,
και τα όρη τα ηχερά
και τα κατάφυτα φαράγγια.
Έτσι και συ να χάρεσαι
κι όλες μαζί οι θεές με το άσμα μου.»

**Ομηρικός Ύμνος, «Στη Μητέρα των
θεών» (μτφρ. Δ. Παπαδίτσας
& Ε. Λαδιά)
(Από το Ομηρικοί Ύμνοι,
Παπαδίτσας)**

**Αναθηματικό ανάγλυφο
του 3ου αι. π.Χ. με
παράσταση
της Θεάς Κυβέλης**

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Σε συνεργασία με τον καθηγητή της Μουσικής και χρησιμοποιώντας κρουστά όργανα, δοκιμάστε να προτείνετε ένα ρυθμό που να αποδίδει το συναισθηματικό κλίμα κάθε στροφικού ζεύγους.

ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Υποθέστε ότι το σχολείο σας έχει αποφασίσει να ανεβάσει την τραγωδία *Ελένη* στο τέλος της χρονιάς. Ετοιμάστε ένα κείμενο σχετικό με τη «Μουσική στο αρχαίο δράμα» για το Πρόγραμμα της παράστασης. Το κείμενο αυτό (300 περίπου λέξεων) καλό είναι να συνοδεύεται από σχετικό φωτογραφικό υλικό. Πληροφορίες μπορείτε να αναζητήσετε σε βιβλία Μουσικής,

Ιστορίας, εγκυκλοπαίδειες και στο Διαδίκτυο.

2. Στο Στάσιμο που μελετάμε η Δήμητρα χαμογέλασε έπειτα από το μεγάλο πένθος, όταν την συνεπήρε η γοητεία της μουσικής. Με αφορμή το στοιχείο αυτό, προβληματίζεστε σχετικά με την επίδραση της μουσικής στην ψυχή των ανθρώπων. Εσείς τι μουσική ακούτε στις διάφορες στιγμές της ζωής σας; Πόσο σας επηρεάζει; Γιατί σε ανθρώπους διαφορετικής ηλικίας αρέσουν διαφορετικά είδη μουσικής; Τα συμπεράσματα από τον προβληματισμό αυτό να τα συμπεριλάβετε σε ένα σχετικό κείμενο που θα δημοσιευτεί στην εφημερίδα του σχολείου σας.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Μπορούμε να παρουσιάσουμε εδώ το υλικό το σχετικό με την όψη: Ταξινομήστε το υλικό κατά κατηγορίες (π.χ. σκηνικό, υποκριτής κτλ.) και γράψτε ένα κείμενο-οδηγίες, που θα μπορούσε να το αξιοποιήσει κάποιος ειδικός (π.χ. σκηνοθέτης, σκηνογράφος).

Δ' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ.1500-1592

*Η ολοκλήρωση της μηχανής
σωτηρίας*

**«Ήδ' ἡμέρα σοι τὴν ἐμὴν
δείξει χάριν»**

(στ. 1420, μτφρ. στ. 1557)

ΠΛΟΚΗ

- Οι ειδήσεις από το παλάτι
- Τα τελευταία εμπόδια
- Η επίκληση στους θεούς

ΘΕΜΑΤΑ

- Η αξιοποίηση του φαίνεσθαι
- Έλληνες και «Βάρβαροι»:
Εμείς και οι άλλοι
- Το τραγικό, το κωμικό και
το ρομαντικό

Ελένη
(Λ. Τασοπούλου,
Αμφιθέατρο, 1999,
σκην. Σ. Ευαγγελάτος

Δ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

**Ελένη– Θεοκλύμενος–
Μενέλαος**

Δ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

στ.1500-1592

«Ἦδ' ἡμέρα σοι τὴν ἐμὴν
δείξει χάριν»

ΤΑ ΝΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΛΑΤΙ

- ▶ *Τι εἶπε ἡ Θεονόη στον ἀδελφό της;*
- ▶ *Ποια εἶναι ἡ τωρινή κατάσταση του Μενέλαου;*
- ▶ *Τι ζητάει ἡ Ελένη ἀπὸ το Χορό;*

1500

ΕΛΕΝΗ Ὅλα καλά μες

στο παλάτι, φίλες·

ἡ κόρη του Πρωτέα μάς βοηθάει·

δεν εφάνέρωσε στον ἀδελφό της,

παρ' ὅλο που τη ρώτησε, πῶς ἦρθε

κι εἶναι κοντά μας ὁ ἀντρας μου·

του εἶπε,

1505

για χάρη μου, πως έχει

πια πεθάνει.¹

Και το Μενέλαο

τον συντρέχει η τύχη·
γιατί 'ναι αρματωμένος με τα όπλα
που θα 'ριχνε στη θάλασσα·

βαστάει

στο δυνατό του χέρι την ασπίδα

1510

και στο δεξί έχει

το κοντάρι, τάχα

για να τιμήσει το νεκρό μαζί μου.

Είναι έτοιμος να πολεμήσει,

μύριους

βάρβαρους να σκοτώσει,

στο καράβι

μόλις θα μπορούμε· του 'δωσα

να βάλει

1515

χιτώνα ωραίο

και με ποταμίσιο

τον έλουσα νερό δροσάτο, που είχε
να νιώσει χρόνια στο κορμί του.

Ωστόσο

να, βγαίνει από το παλάτι εκείνος
που σίγουρα θα ρρει

πως θα με πάρει.²

1520 ανάγκη να σωπαίνω·

κι εσείς όμως
παρακαλώ το στόμα σας κρατήστε
κλειστό, για να σας σώσω

κάποια μέρα,
αν τώρα εγώ κι ο άντρας μου
σωθούμε.³

Η ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΥ

► *Τι προτείνει ο Θεοκλύμενος στην
Ελένη;*

ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΣ Δούλοι, με τη
σειρά να προχωράτε,

1525 καθώς ο ξένος⁴ όρισε,

κρατώντας
τις προσφορές που θα ριχτούν

στο κύμα.

Ελένη, αν δε νομίζεις πως μιλάω
ανόητα, άκουσέ με κι εδώ μείνε·
στον άντρα σου τα ίδια

θα προσφέρεις,

1530 είσαι δεν είσαι

μέσα στο καράβι.⁵

Φοβάμαι μήπως σου 'ρθει επιθυμία,
στο πέλαο να ριχτείς από τη θλίψη
για τις χάρες⁶ του Μενέλαου,

μια κι έτσι

πολύ πικρά γι' αυτόν αναστενάζεις.

ΣΧΟΛΙΑ

1. Κατά τη διάρκεια του Β΄ Στασίμου ο Θεοκλύμενος φρόντισε να ρωτήσει την αδελφή του αν αλήθευαν οι πληροφορίες για το Μενέλαο. Η Θεονόη τον διαβεβαίωσε ότι ο Μενέλαος έχει

πεθάνει. Επομένως, η στάση της Θεονόης υπήρξε ενεργητική, καθώς δεν περιορίστηκε απλώς στην αποσιώπηση της άφιξης του Μενέλαου στην Αίγυπτο.

2. Ο Θεοκλύμενος εισέρχεται στη σκηνή με δούλους που μεταφέρουν τις προσφορές για το «νεκρό» Μενέλαο.

3. Η εξασφάλιση της σιωπής του Χορού είναι συνηθισμένο θέμα σε τραγωδίες, όπου εξυφαίνεται από τους ήρωες μια «μηχανή»: εδώ η προσπάθεια της Ελένης φαντάζει εύκολη, αφού ο Χορός αποτελείται από Ελληνίδες σκλάβες που συμπαθούν τους Έλληνες και συμπάσχουν μαζί τους.

4 Εννοεί το Μενέλαο.

5. Για τους αρχαίους Έλληνες ήταν προσβλητικό να μη θεωρηθεί αναγκαία η παρουσία τους

σε μια θρησκευτική τελετή.

6. Εννοεί τις χαρές που δοκιμάζει κανείς από ένα αγαπημένο πρόσωπο.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

*Το τραγούδι του Χορού τελιώνει.
Η Ελένη βγαίνει από το παλάτι. Τι
να έχει συμβεί στο μεταξύ;*

■ **Ας παρατηρήσουμε την φωτογραφία της σελίδας 94**

● **Ποια ατμόσφαιρα φαίνεται να επικρατεί; Ο σκηνοθέτης βασίστηκε σε στοιχεία που προκύπτουν από το κείμενο;**

● **Πιστεύεις ότι θα μπορούσε να υπάρξει διαφορετική σκηνοθετική πρόταση;**

■ **Εκτός από την Ελένη στη σκηνή εμφανίζεται και ο Μενέλαος.**

- Ποια είναι η σκευή του;
- Γιατί άραγε παρουσιάζεται με λεπτομέρειες από την Ελένη;

Ελένη – Χορός
(Α. Λαδικού, Κ.Θ.Β.Ε.,
1982, σκην.
Α. Βουτσινάς)

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Η Ελένη ανακοινώνει στις γυναίκες του Χορού τι συνέβη στο παλάτι, όσο εκείνες τραγουδούσαν. Με βάση όσα προηγήθηκαν, ας θυμηθούμε τη σχέση τους και ας σκεφτούμε:
 - γιατί η Ελένη νιώθει την ανάγκη να μοιραστεί τα νέα μαζί τους·
 - ποια δραματική σκοπιμότητα

εξυπηρετεί αυτή η ανακοίνωση-

- ποιες από αυτές τις πληροφορίες συνδέονται με την εξέλιξη του σχεδίου απόδρασης.

- Μετά τη σιωπή της Θεονόης η Ελένη προσπαθεί να εξασφαλίσει και τη σιωπή των γυναικών του Χορού.

- Πιστεύεις ότι θα ανταποκριθούν; Πώς νιώθουν άραγε;

*Ελένη και Γυναίκες
του Χορού*
(Λ. Τασοπούλου,
Αμφιθέατρο, 1999,
σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

**Κοστούμι Σπύρου
Βασιλείου για τον
Αγαμέμνονα (Ευριπίδης,
Ιφιγένεια εν Αυλίδι,
Εθνικό θέατρο, 1970)**

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

ΤΟ ΕΝΔΥΜΑ – Η ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΙΑ

**Οι ενδυματολογικές και οι σκηνο-
γραφικές προτάσεις καθρεπτίζουν
ή θα έπρεπε να καθρεπτίζουν τη
σκηνοθετική γραμμή με την πρώτη
ακόμη ματιά του θεατή...**

**Τ. Τσαμούρη
(Από το Κ. Γεωργουσόπουλος,
Ομάδα Θεατρολόγων, Σ. Γώγος,
Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο, οι
Παραστάσεις, Μίλητος)**

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η όψις επιτείνει τις σημασίες μιας παράστασης [...]

Τ. Λιγνάδης

(Από το Τ. Λιγνάδης, *Το ζώον και το τέρας*, Ηρόδοτος)

[Το φόρεμα] αποτελεί μέρος του εαυτού μας, την προβολή του προς τα έξω, και εκφράζει την προσωπική μας υφή: το πώς θέλουμε να μας βλέπουν – οι άλλοι και τα δικά μας μάτια. Γδύνετε έναν άνθρωπο (στο ιατρείο, στο στρατόπεδο, στη φυλακή) και χάνει αμέσως την αυτοπεποίθηση, τη δύναμη, το γόητρό του. Έχει την εντύπωση ότι του αφαιρέσατε και κρατάτε στα χέρια σας όχι απλώς το περίβλημα, αλλά ένα μεγάλο μέρος από την ουσία του. Ότι τον ακρωτηριάσατε.

Φαντάζεστε ότι μπορεί να επιβληθεί [...], να ασκήσει την εξουσία ή την αποστολή του ένας αξιωματικός χωρίς στολή, ένας παπάς δίχως ράσο, ένας δικαστής ντυμένος όπως ο κατηγορούμενος;

Ε. Παπανούτσος, «Ο άνθρωπος και το φόρεμα» (απόσπασμα)
(Από το Ε. Παπανούτσος, *Πρακτική Φιλοσοφία*, Δωδώνη)

ΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

► *Πώς η Ελένη αντιμετωπίζει τις προτάσεις του;*

1535 ΕΛΕ. Καινούριε μου άντρα,⁷
πρέπει να τιμήσω
και τον πρώτο μου γάμο.⁸
θα μπορούσα

να σκοτωθώ για το νεκρό μου ταίρι·
όμως ποιο τ' όφελος γι' αυτόν
αν θα πεθάνω;

Άσε να πάω και στον πεθαμένο
1540 τα εντάφια να προσφέρω
δώρα. Εκείνα

που θα 'θελα οι θεοί
να σου χαρίσουν,
μα και στον ξένο που
έτσι με βοηθάει.

Γυναίκα σου σωστή
καθώς ταιριάζει,
θα μ' έχεις στο παλάτι,
αφού κι εμένα

1545 και το Μενέλαο ωφελείς.
Η μοίρα

καλά τα φέρνει ως τώρα.
Και για να 'ναι
η χάρη που μου κάνεις τελειωμένη,
πρόσταξε να μας δώσουν
το καράβι.

ΘΕΟ. Εσύ⁹ ένα σκάφος της

Σιδώνας δώσ' τους

1550 με λαμνοκόπους και κουπιά
πενήντα.¹⁰

ΕΛΕ.¹¹ Στο πλοίο δε θα 'ναι
αυτός ο κυβερνήτης;

ΘΕΟ. Ναι· και θα τον υπακούν
οι ναύτες μου όλοι.¹²

ΕΛΕ. Να τους το πεις ξανά,
για να το νιώσουν.

ΘΕΟ. Και τρεις φορές, αν θες,
θα τους προστάξω.

1555 ΕΛΕ. Να 'σαι καλά κι αυτά
που θέλω ας γίνουν.

ΘΕΟ. Την όψη σου τα δάκρυα
μη χαλάσουν.

ΕΛΕ. Τη χάρη που χρωστώ
θα σου ξοφλήσω.

ΘΕΟ. Μοχθείς του κάκου
κι οι νεκροί ένας ίσκιος¹³.

ΕΛΕ. Τα λόγια μου κι εμάς
κι αυτούς αγγίζουν.

1560

ΘΕΟ. Απ' το Μενέλαο πιο

κακός δε θα 'μαι.

ΕΛΕ. Στάθηκες τέλειος· η τύχη

ας με συντρέξει.

ΘΕΟ. Θα 'ναι μαζί σου, αγάπη

αν μου δείξεις.

ΕΛΕ. Ποιους πρέπει ν' αγαπάω

δε θα μου μάθεις.

ΘΕΟ. Να 'ρθω κι εγώ στο πλοίο

να βοηθήσω;

ΣΧΟΛΙΑ

7. Η Ελένη με την προσφώνηση αυτή «ανταποδίδει» το ενδιαφέρον που έδειξε για τη ζωή της ο Θεοκλύμενος με μια διαβεβαίωση πίστης σε αυτόν. Με την υπόσχεση του γάμου απορρίπτει την παράκληση του Θεοκλύμενου να μην πάει και η ίδια στο καράβι.

8. Σε έργα με ρομαντικά στοιχεία η ηρωίδα αποδέχεται την πρόταση

γάμου με το βασιλιά του τόπου όπου ζει, αλλά πάντοτε βρίσκει τρόπους να αναβάλει το γάμο.

9. Η διαταγή απευθύνεται σε έναν από τους δούλους που βρίσκονται στη σκηνή.

10. Πλοίο με 50 κουπιά ήταν η πεντηκόντορος, που την κλασική εποχή είχε αντικατασταθεί από την τριήρη.

11. Ξεκινά μια σύντομη στιχομυθία, κατά την οποία η Ελένη, προκειμένου να εξασφαλίσει τις προϋποθέσεις επιτυχίας του σχεδίου απόδρασης, εκμεταλλεύεται τα συναισθήματα του Θεοκλύμενου απέναντί της και στοιχεία του χαρακτήρα του.

12. Άρα οι άντρες της πομπής θα αποτελέσουν και το πλήρωμα του πλοίου.

13. Εννοεί ότι οι νεκροί είναι ένα

τίποτε, οπότε είναι μάταιο να κοπιάζουμε γι' αυτούς. Η φράση αυτή φανερώνει ασεβή άνθρωπο και επομένως είναι παράξενο να ακούγεται από το στόμα του Θεοκλύμενου, ο οποίος σεβόταν πολύ το νεκρό πατέρα του και θεωρούσε ιερό το μνήμα του. Θα μπορούσαν βέβαια να δικαιολογηθούν τα λόγια του ψυχολογικά και δραματικά, αφού προσπαθεί να παρηγορήσει την Ελένη και να την πείσει να μην ανέβει στο πλοίο, αλλά να μείνει κοντά του. Κάποιοι ωστόσο μελετητές εξοβελίζουν αυτόν και τον επόμενο στίχο.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

■ Ας μην ξεχνάμε ότι στο σκηνικό χώρο δε βρίσκονται μόνο τα πρόσωπα που μιλάνε.

- Με βάση όσα λέει ο Θεοκλύμενος και όσα του ζήτησε ο Μενέλαος στο προηγούμενο Επεισόδιο, ας «δούμε» ποια πρόσωπα παρίστανται στη σκηνή που παρακολουθούμε και τι κρατούν.

- Ας φανταστούμε την κίνησή τους στο χώρο. Ποια εντύπωση δημιουργούν;

- Πολλά πρόσωπα, ζώα, προσφορές... Είναι απαραίτητο να υπάρχουν όλα αυτά ή μπορεί η σκηνή να αποδοθεί και με λιγότερο ρεαλιστικό τρόπο;

- Ποιο είναι το ύφος της Ελένης, όσο διαλέγεται με το Θεοκλύμενο μπροστά στο Μενέλαο; Ποιον κοιτάζει; Σε ποιον απευθύνει στην πραγματικότητα τα λόγια της;

**Ξύλινη αναθηματική
πινακίδα του
5ου αι. π.Χ.**

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

■ Ο Θεοκλύμενος, μετά και τις διαβεβαιώσεις της Θεονόης, φαίνεται να έχει εξαπατηθεί. Τίποτε όμως δεν έχει ακόμη κριθεί οριστικά. Ο Θεοκλύμενος παρεμβαίνει και με τις προτάσεις του ορθώνονται νέα εμπόδια.

- Ας επισημάνουμε τις προτάσεις αυτές κι ας αναζητήσουμε τα πιθανά κίνητρά του.

- Η Ελένη προσπαθεί και καταφέρνει να ξεπεράσει τα εμπόδια αυτά. Με ποιους τρόπους;

■ Το παιχνίδι με τους δίσημους λόγους φαίνεται να μην έχει τέλος. Πρωταγωνίστρια και πάλι η Ελένη. Ο Μενέλαος παρακολουθεί.

- Ας εντοπίσουμε στο κείμενο τους δίσημους λόγους.

- Θα μπορούσαν να λείπουν; Τι τελικά εξυπηρετούν;

■ Πώς ένιωθαν άραγε οι Αθηναίοι θεατές βλέποντας την Ελένη και το Μενέλαο να εξαπατούν το Θεοκλύμενο; Τα συναισθήματά τους θα μπορούσαν να επηρεαστούν και από τις στερεότυπες αντιλήψεις της εποχής για τους βαρβάρους;

Θεοκλύμενος
(Σ. Μαβίδης,
Αμφιθέατρο, 1999,
σκην. Σ. Ευαγγελάτος)

ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ «ΒΑΡΒΑΡΟΙ»

Κανένας δεν επιχειρηματολόγησε υπέρ αυτής της αντίληψης [ότι οι Έλληνες ήταν εκ φύσεως ανώτεροι από τους βαρβάρους] τόσο επίμονα όσο ο Ισοκράτης, ο πιο πετυχημένος ρήτορας του 4ου αι. π.Χ. Αλλά εκείνοι που πάνω απ' όλα εκφράζουν εντελώς απροκάλυπτα την αντίληψη για την ανωτερότητα των Ελλήνων έναντι των μη Ελλήνων είναι οι φιλόσοφοι και κυρίως ο Αριστοτέλης και ο Πλάτων. Αλλά και η άποψη του Ισοκράτους ότι η διαφορά ανάμεσα στους Έλληνες και τους Βαρβάρους δεν έγκειται στη διαφορετική καταγωγή αλλά στην παιδεία προϋποθέτει ήδη την αντίληψη

περί της ανωτερότητας του
Έλληνα.

A. Dihle
(Από το A. Dihle, *Οι Έλληνες και
οι ξένοι,*
μτφρ. Τούλα Σιετή, Οδυσσέας)

ΟΙ ΟΔΗΓΙΕΣ ΤΟΥ ΘΕΟΚΛΥΜΕΝΟΥ

► *Ποιες εντολές δίνει στους άντρες
του καιστο Μενέλαο;*

1565 ΕΛΕ. Όχι· στους δούλους
δούλος να μη γίνεις.¹⁴
ΘΕΟ. Ας είναι· δε με νοιάζουν
των Ελλήνων
τα έθιμα· το σπίτι μου καθαρίο·
δεν πέθανε ο Μενέλαος
εδώ πέρα·¹⁵
κάποιος γοργά στους άρχοντες

να πάει

1570 και να τους πει να φέρουνε
του γάμου
τα δώρα στο παλάτι¹⁶

κι όλη η χώρα
πρέπει ν' αντιβουίξει
απ' τα τραγούδια
πως κάνω γάμο ζηλευτό

και παίρνω
την ξακουσμένη Ελένη. Κι εσύ, ξένε,

1575 πήγαινε και στο πέλαο
να σκορπίσεις
ετούτα για τον πρώτο της
τον άντρα.

Κατόπι γύρνα γρήγορα μαζί της,
στου γάμου να καθίσεις
το τραπέζι.¹⁷

Κι ύστερα, αν θες, γυρίζεις
στην πατρίδα

1580 ή ζεις εδώ κοντά μου
ευτυχισμένος.¹⁸

να με κυκλώνει το κακό· τη χάρη
κάντε μου αυτή και θα 'μαι
ευτυχισμένος.²¹

ΣΧΟΛΙΑ

14. Υπεύθυνος για την τελετή ορίστηκε ο Μενέλαος. Επομένως ο Θεοκλύμενος, αν συμμετείχε, θα ήταν δούλος του δούλου του. Με αυτό τον έξυπνο τρόπο, που κολακεύει τη ματαιοδοξία του, η Ελένη τον πείθει να μην την ακολουθήσει.

15. Ο νεκρός ήταν μίσημα για ένα σπίτι και γι' αυτό έπρεπε, αν κάποιος πέθαινε σ' αυτό, να γίνουν τελετές καθαρμού. Τα λόγια αυτά του Θεοκλύμενου δείχνουν μια άλλη πλευρά του χαρακτήρα του: αισθάνεται ανακουφισμένος που δεν αναγκάστηκε να σκοτώσει

ο ίδιος το Μενέλαο.

16. Όπως κι εμείς σήμερα, στην αρχαία Ελλάδα πρόσφεραν δώρα στους νεόνυμφους, τα λεγόμενα έπαύλια ή θεώρητρα. Όσοι πρόσφεραν τα δώρα σχημάτιζαν μια πομπή.

17. Σύμφωνα με τα αρχαία ελληνικά έθιμα, τη μέρα του γάμου γινόταν θυσία και μετά συνήθως ακολουθούσε τραπέζι στο σπίτι του πατέρα της νύφης. Το βράδυ οδηγούσαν με μια πομπή τη νύφη στο σπίτι του γαμπρού, όπου και γινόταν δεύτερο γαμήλιο τραπέζι.

18. Μετά τα λόγια αυτά ο Θεοκλύμενος αποχωρεί από τη σκηνή, εισέρχεται στο παλάτι και περιμένει την επιστροφή της Ελένης.

19. Ο Μενέλαος επικαλείται το Δία για την προστατευτική του δύναμη

και για τη σοφία του.

20. Και σήμερα λέμε γι' αυτόν που έχει μεγάλη δύναμη «και το δαχτυλάκι του μόνο να κουνήσει...».

21. Μετά την προσευχή η σκηνή μένει κενή, καθώς ο Μενέλαος και η Ελένη αποχωρούν από τη δεξιά πάροδο, που, σύμφωνα με την αρχαία θεατρική σύμβαση, οδηγεί στο λιμάνι.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

■ **Ας θυμηθούμε ότι οι παραστάσεις στην αρχαία Αθήνα γίνονταν πρωί, κάτω από το φως του ήλιου, πράγμα που δεν συμβαίνει στις μέρες μας.**

● **Με αφετηρία τη φωτογραφία που παρατηρούμε στην επόμενη σελίδα, ας συζητήσουμε για τις**

**δυνατότητες που προσφέρει
ο τεχνητός φωτισμός στις
σύγχρονες παραστάσεις.**

■ Στο τέλος του Β΄ Επεισοδίου
είδαμε την Ελένη να προσεύχεται.
Εδώ παρακολουθούμε το Μενέλαο
να κάνει το ίδιο.

• Ας «δούμε» συγκριτικά τα δύο
πρόσωπα στην προσευχή τους.
Μοιάζουν ή διαφέρουν;

*Ποιος άραγε είναι
ο Μενέλαος;
(Κ. Καραμπέτη –
Λ. Βογιατζής –
Μ. Μαρμαρινός,
Θέατρο του Νότου, 1996, σκην. Γ.
Χουβαρδάς)*

■ Το Επεισόδιο τελειώνει με την προσευχή του Μενέλαου. Ας στρέψουμε σε αυτόν την προσοχή μας.

- Θυμάσαι πώς τον πρωτοείδαμε; Πιστεύεις ότι κάτι έχει αλλάξει; Ποια εικόνα έχεις διαμορφώσει τώρα πια γι' αυτόν;

■ Κάποιοι μελετητές της *Ελένης*, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, έχουν διατυπώσει ερμηνείες που αμφισβητούν τον τραγικό χαρακτήρα του δράματος, υποστηρίζοντας ότι κυριαρχούν κωμικά (τραγικωμωδία) ή ρομαντικά στοιχεία (ρομαντικό δράμα).

- Θα μπορούσαμε στο Επεισόδιο που μελετάμε να βρούμε στοιχεία που στηρίζουν τις ερμηνείες αυτές;

- Οι παραστάσεις, από τις

οποίες προέρχεται το φωτογραφικό υλικό του Επεισοδίου, συντάσσονται με κάποια από αυτές τις ερμηνείες;

Άλλο ένα Επεισόδιο ολοκληρώθηκε... Για σκέψου... Ήταν απαραίτητο;

*Μενέλαος
(Κ. Αθανασόπουλος,
Αμφιθέατρο, 1999,
σκην. Σ. Ευαγγελάτος)*

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 3

«ΛΥΠΗΣΟΥ ΜΕ, ΘΕ ΜΟΥ»

Λυπήσου με, Θέ μου,
στο δρόμο που πήρα,
χωρίς, ως το τέλος,

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

- 1.** Τα όσα ανακοινώνει η Ελένη στις γυναίκες του Χορού, στην αρχή του Επεισοδίου, φανερώνουν μία ακόμα λειτουργία του Β΄ Στασίμου. Ποια είναι αυτή;
- 2.** Ποιες ήταν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την ευόδωση του σχεδίου απόδρασης; Ποιες από αυτές εξασφαλίστηκαν στο Δ΄ Επεισόδιο;
- 3.** Το σχέδιο της απόδρασης βρίσκεται στο πιο κρίσιμο σημείο, καθώς η παραμικρή υποψία του Θεοκλύμενου μπορεί να οδηγήσει στην αποτυχία. Να εντοπίσετε τα σημεία όπου εμφανίζεται αυτός ο κίνδυνος. Με ποιον τρόπο αποτρέπεται;
- 4.** Τι εντύπωση θα έκανε άραγε στους Αθηναίους θεατές ο διάλογος

ανάμεσα στους δυο Έλληνες και τον ξένο βασιλιά; Ας λάβετε υπόψη σας τις στερεότυπες αντιλήψεις της εποχής για τους βαρβάρους, όπως διαφαίνονται και στο παρακάτω απόσπασμα του Ηρόδοτου (I, 60): «Καθώς ο Πεισίστρατος δέχτηκε την πρόταση και συμφώνησε με τους όρους, για να πετύχει την επιστροφή του στην Αθήνα, μηχανεύτηκε ένα σχέδιο, που εγώ το βρίσκω πολύ αφελές (όταν μάλιστα είναι γνωστό ότι οι Έλληνες από παλιότερα ξεχώρισαν από τους βαρβάρους, έτσι που και ευφυέστεροι ήσαν και απαλλαγμένοι από ανόητες αφέλειες) - αν πραγματικά αυτοί μηχανεύτηκαν να κάνουν κάτι τέτοιο στους Αθηναίους, που είχαν τη φήμη πως ήσαν πρώτοι στη σοφία ανάμεσα στους Έλληνες»

(μτφρ. Δ. Μαρωνίτης).

(Από το *Ηροδότου Ιστορίαι*,
Γκοβόστης)

5. Το παιχνίδι ανάμεσα στο είναι και το φαίνεσθαι εκφράζεται για άλλη μια φορά και μέσα από τους δίσημους λόγους. Αφού τους υπογραμμίσετε στο κείμενο, γράψτε δίπλα στον καθένα από αυτούς τι θα έλεγε η Ελένη, αν μπορούσε να εκφραστεί ελεύθερα και να πει αυτό που πραγματικά σκέφτεται.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Οι δίσημοι λόγοι και οι τραγικές ειρωνείες αποκαλύπτουν τη δραματική τους αξία από τον τρόπο με τον οποίο θα αποδοθούν σκηνικά. Συγκεντρώστε το σχετικό υλικό από το Γ΄ και Δ΄ Επεισόδιο. Δοκιμάστε τρόπους κίνησης και εκφοράς του λόγου.

ΕΡΓΑΣΙΑ

Ο Θεοκλύμενος προετοιμάζοντας το γάμο του με την Ελένη αναφέρεται σε γαμήλια έθιμα. Αναζητήστε ανάλογες συνήθειες των ανθρώπων της εποχής μας και καταγράψτε τις σε άρθρο που θα δημοσιευτεί στην εφημερίδα του σχολείου σας.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Η παρουσίαση της δουλειά σας έχει και αυτή τα μυστικά της. Μια υπόδειξη: χρησιμοποιήστε στους υπολογιστές το πρόγραμμα power point

- Στο Επεισόδιο αυτό κορυφώθηκε η σκηνοθεσία του φαίνεσθαι. Με βάση το υλικό που αποδελτιώσατε για το θέμα**

«είναι – φαίνεσθαι»

επεξεργαστείτε τα εξής θέματα:

– Ποια είναι κάθε φορά τα αίτια που οδηγούν στην αντίθεση «είναι – φαίνεσθαι» (θεοί, άνθρωποι, τύχη);

– Ποιες είναι οι συνέπειες της αντίθεσης στην εξέλιξη του δράματος;

• Μπορείτε να παρουσιάσετε εδώ και το επεξεργασμένο υλικό του θέματος κωμικά στοιχεία.

Γ΄ ΣΤΑΣΙΜΟ

στ.1593-1652

Οι ευχές του Χορού

**«ὼ πταναὶ δολιχαύχενες [...] καρύξατ' ἀγγελίαν»
(στ. 1486 [...], 1491, μτφρ.
στ. 1629[...] 1634**

ΠΛΟΚΗ

ΘΕΜΑΤΑ

- Το λυρικό τραγούδι
- Επιθυμία φυγής
- Ταξίδι με τη φαντασία

***Χορός από παράσταση του Εθνικού
Θεάτρου***

**Γ΄ ΣΤΑΣΙΜΟ
Χορός**

«ὼ πταναὶ δολιχαύχενες [...] καρύξατ' ἀγγελίαν»

Α΄ ΣΤΡΟΦΗ

ΤΟ ΚΑΡΑΒΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗΣ

► Ποια είναι η εικόνα που φαντάζεται ο Χορός;

ΧΟΡΟΣ¹

**Γοργοτάξιδο καράβι της Σιδώνας,²
που όταν μες στο κύμα**

αφροκοπούνε

1595 τα κουπιά σου, είναι χαρά

για σένα,

τους χορούς των δελφινιών

να διαφεντεύεις,³

άμα δε φυσούν οι άνεμοι

και το πέλαγο ησυχάζει. Τότες
η γλαυκόχρωμη⁴ του Πόντου
θυγατέρα,
1600 η Γαλήνεια⁵, θα φωνάζει
αυτά τα λόγια.

«Ναύτες, τα πανιά στις πελαγίσσιες
να τ' απλώσετε αύρες, πιάστε
τα ελάτινα κουπιά σας δυνατά
κι οδηγήστε την Ελένη, ω! ναύτες,

1605 στ' ακρογιάλια με
τ' απάνεμο λιμάνι⁶
σου Περσέα τα λαμπρά παλάτια». ⁷

Α΄ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

Ο ΝΟΣΤΟΣ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ

► *Ποιους θα συναντήσει η Ελένη
στη Σπάρτη;*

► *Σε ποια γιορτή θα συμμετάσχει;*

ΧΟΡΟΣ

Δίπλα στο ποτάμι θα 'βρεις
ή μπροστά από της Παλλάδας
το ναό,⁸ του Λεύκιππου τις κόρες⁹

1610 κι ύστερα από τόσα χρόνια
σε χορούς θα ξανασμίξεις,
σε χαρούμενα της νύχτας

πανηγύρια
του Υάκινθου¹⁰, που κάποτες

ο Φοίβος
στον αγώνα απάνω με το δίσκο

1615 τον εσκότωσε άθελά του

κι από τότες
όρισε γιορτές στη Λακωνία

με θυσίες βοδιών τη μέρα τούτη·
και την κόρη σου Ερμιόνη

θα ξανάβρεις,
που την άφησες στο σπίτι σου

κι ακόμη
1620 δεν ανάψανε γι' αυτήν

λαμπάδες γάμου.¹¹

ΣΧΟΛΙΑ

1. Αυτό το χορικό αποτελεί μια μορφή προπεμπτικού, δηλαδή ενός τραγουδιού που απευθύνεται σε ταξιδιώτες και εύχεται καλό ταξίδι.

2. Τα πλοία που κατασκευάζονταν στη Σιδώνα της Φοινίκης θεωρούνταν πολύ γρήγορα και επομένως η καταδίωξή τους ήταν πολύ δύσκολη.

3. Όταν η θάλασσα ήταν ήσυχη, ένας αυλητής έδινε τον τόνο στους κωπηλάτες, για να τραβούν τα κουπιά. Τα δελφίνια, οι δελφίνες στα αρχαία, που, σύμφωνα με τους αρχαίους, ήταν φίλαυλοι και φιλόμουσοι, έμοιαζαν να χορεύουν στη θάλασσα ακολουθώντας το ρυθμό του αυλού. Αυτή η εικόνα των δελφινιών που κολυμπούν δίπλα στα πλοία είναι ακόμα και

σήμερα μια συνηθισμένη εικόνα στη Μεσόγειο.

4. γλαυκόχρωμη = λαμπρή ή με γλαυκό (δηλ. γαλάζιο) χρώμα.

5. Σύμφωνα με τη Θεογονία του Ησίοδου, η Γλαύκη και η Γαλήνη ήταν κόρες του Νηρέα. Ο Ευριπίδης τις ενώνει σε ένα πρόσωπο, τη γλαυκόχρωμη Γαλήνεια, που είναι η προσωποποίηση της νηνεμίας στη θάλασσα.

6. Εννοεί τη Ναυπλία, που ήταν το λιμάνι των Μυκηνών.

7. Δηλαδή στις Μυκήνες, που, σύμφωνα με το μύθο, ίδρυσε ο Περσέας.

8. Εννοεί το ναό της Χαλκιοίκου Αθηνάς, που μαζί με τον Ευρώτα είναι τα δυο περίφημα χαρακτηριστικά της Σπάρτης.

9. Οι κόρες του Λεύκιππου είχαν παντρευτεί τους Διόσκουρους,

άρα ήταν νύφες της Ελένης.

10. Τα Υακίνθεια μαζί με τα Κάρνεια ήταν οι σπουδαιότερες γιορτές της Σπάρτης. Τα Υακίνθεια τελούνταν κάθε χρόνο στις Αμύκλες της Λακωνίας προς τιμήν του Υάκινθου και διαρκούσαν τρεις μέρες.

Οι έφηβοι εκτελούσαν χορούς και άσματα, γίνονταν θυσίες και ακολουθούσαν δείπνα, στα οποία συμμετείχαν και οι ξένοι.

11. Εννοεί ότι η Ερμιόνη είχε μείνει ανύπαντρη λόγω των περιπετειών του πατέρα της και της κακής φήμης της μητέρας της.

ΑΣ ΓΙΝΟΥΜΕ ΘΕΑΤΕΣ

*Η Ελένη και ο Μενέλαος φεύγουν.
Οι γυναίκες του Χορού τους
ακολουθούν νοερά στο ταξίδι τους.*

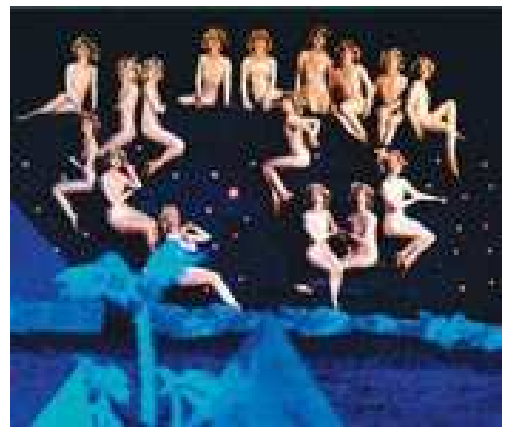
■ Ας ταξιδέψουμε κι εμείς μαζί τους...

• Καθώς διαβάζουμε το κείμενο, ποιες εικόνες βλέπουμε με τη φαντασία μας, ποιους ήχους ακούμε;

• Η μουσική και η χορογραφία μιας παράστασης της Ελένης τι από αυτά θα μπορούσε να αξιοποιήσει;

■ Ας παρατηρήσουμε την παρακάτω φωτογραφία. Θα μπορούσε να απεικονίζει το Χορό στο Γ΄ Στάσιμο; Γιατί;

*Χορός (Ευριπίδης,
Ελένη, Θέατρο του
Νότου, 1996,
χορογρ. Κ. Ρήγος)*

- Άλλο ένα Χορικό. Η σκηνική δράση για λίγο σταματά. Κυριαρχούν επιθυμίες, συναισθήματα και επικρατεί μια λυρική ατμόσφαιρα.
 - Ας περιγράψουμε τη συναισθηματική κατάσταση του Χορού και ας εξετάσουμε πού οφείλεται.
 - Μπορούμε να σταθούμε για λίγο στη λέξη*, ένα από τα κατά ποιόν μέρη της τραγωδίας. Με ποια εκφραστικά μέσα δημιουργείται η λυρική ατμόσφαιρα;
- Οι γυναίκες του Χορού, όπως κι άλλα πρόσωπα του Ευριπίδη, επιθυμούν βαθιά και αυτές τη φυγή από τον κόσμο που τους περιβάλλει, μια φυγή που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί.

- Σε ποιο σημείο του Στασίμου εκφράζεται αυτή η επιθυμία;
- Ποια συναισθήματα γεννιούνται στους θεατές για τις γυναίκες του Χορού;
- Ονειρευόμαστε εμείς σήμερα τέτοιες φυγές; Σε ποιες περιπτώσεις;

*Εσωτερικό
μελανόμορφης κύλικας
του 6ου αι. π.Χ. με
παράσταση του
Διονύσου σε πλοίο*

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 1

ΜΕΛΟΣ & ΟΡΧΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΕΝΗ

Έγραψα τα μέλη με βάση τα μακρά και βραχέα, και τους τόνους [...].

Οι μελωδικές γραμμές που έγραψα ακολουθούν στενά το κείμενο, δηλαδή τη μελωδία της ίδιας της αρχαίας αττικής γλώσσας.

Η δεύτερη φωνή έχει περισσότερη ελευθερία κίνησης και εμπνέεται κι από την αρχαία θεωρία αλλά και από δείγματα αρμονίας δημοτικών τραγουδιών Ηπείρου, Δωδεκανήσου ή και Πόντου.

I. Ξενάκης

(Από το πρόγραμμα του Εθνικού Θεάτρου, Επιδαύρια, 1977)

Το θαυμαστό, λόγου χάρη, εύρημα της στροφικής κίνησης του Χορού σε πτέρυγες με τέσσερις ακτίνες, την ώρα που περιγράφεται το πέταγμα των πουλιών [...] μένουν ακαταμάχητα τεκμήρια των δυνατοτήτων του [του χορογράφου].

Π. Λεκατσάς
(Από το Κ. Γεωργουσόπουλος,
Ομάδα Θεατρολόγων, Σ. Γώγος,
*Επίδαυρος, Το Αρχαίο Θέατρο,
οι Παραστάσεις, Μίλητος*)

Β΄ ΣΤΡΟΦΗ

ΟΙ ΕΠΙΘΥΜΙΕΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΥ

- Ποια ευχή διατυπώνει ο Χορός;
- Τι ζητά από τους γεραμούς;

ΧΟΡΟΣ

Να μπορούσα να πετάξω
στον αγέρα
σαν τα λιβυκά πουλιά¹²
που αφήνουν
μπόρες χειμωνιάτικες και πάνε,
φτερουγώντας στη σειρά,
τον πρωτολάτη¹³

1625 πρόθυμα υπακούοντας, όταν

πάνω από ξερούς ή καρπισμένους
κάμπους τα οδηγάει κι όλο κράζει
αψηλά στον ουρανό πετώντας.

Ω! μακρόλαιμα¹⁴ πουλιά,

στη γρηγοράδα

1630 σύντροφοι του σύννεφου,

διαβείτε

μες στη νύχτα κάτω

από την Πούλια¹⁵,

κάτω απ' τον Ωρίωνα¹⁶

και στις όχθες

όταν θα καθίσετε του Ευρώτα,

το μαντάτο ετούτο διαλαλήστε:¹⁷

1635 «Ο Μενέλαος που εκούρσεψε

την Τροία,

γρήγορα στο σπίτι του θα φτάσει».

Β΄ ΑΝΤΙΣΤΡΟΦΗ

ΕΠΙΚΛΗΣΗ

ΣΤΟΥΣ ΔΙΟΣΚΟΥΡΟΥΣ

► *Τι ζητά ο Χορός από τους Διόσκουρους;*

Διόσκουροι, βλαστάρια
του Τυνδάρεω,
αχ! να 'ρχόσαστε κι εσείς,
τ' αλόγατά σας
μέσα στον αιθέρα κυβερνώντας
1640 κάτω από τους διάφωτους
των άστρων
δρόμους·¹⁸ σεις που ζείτε
στα ουράνια,¹⁹
κατεβείτε, το γαλάζιο
ακολουθώντας
αφρισμένο κύμα του πελάγου
και, σωτήρες της Ελένης, στείλτε
1645 πρίμο αγέρα από το Δία,

για να σπρώξει
το καράβι της και σβήστε
αυτήν τη φήμη
πως ανέβηκε η αδελφή σας
στο κρεβάτι ενός βαρβάρου·
όνομα κακό εφορτώθη η δόλια
1650 για την ομορφιά που
εκεί στην Ίδη
κρίθηκε· ποτέ στην Τροία δεν πήγε
και στα κάστρα
που έχτισεν ο Φοίβος.²⁰

ΣΧΟΛΙΑ

12. Εννοεί τους γερανοί, αποδημητικά πουλιά που περνάνε από την Ελλάδα, το Φεβρουάριο-Μάρτιο πετώντας από την Αφρική προς το Βορρά, και το Σεπτέμβριο-Οκτώβριο κάνοντας το ταξίδι της επιστροφής. Οι αποδημητικοί γερανοί και η κραυγή τους ήταν

πολύ αγαπητό θέμα στους ποιητές, ήδη από τον Όμηρο.

13. Πρωτολάτης είναι ο αρχηγός των γερανών. Οι γερανοί πετούν σε σχηματισμό που θυμίζει το γράμμα Λ. Στην κορυφή βρίσκεται ο αρχηγός του σμήνους, ο οποίος με τα σφυρίγματά του το κατευθύνει και το προειδοποιεί όταν αντιληφθεί επερχόμενο κίνδυνο.

14. Στο πρωτότυπο *δολιχαύχενες*. Οι γερανοί περιγράφονται με το πιο χαρακτηριστικό τους γνώρισμα, δηλαδή το μακρύ τους λαιμό, που παραμένει τεντωμένος την ώρα που πετάνε.

15. Οι συχνές αναφορές του Ευριπίδη σε αστρονομικά φαινόμενα ίσως να οφείλονται στην επίδραση του φυσικού φιλοσόφου Αναξαγόρα.

16. Ο Ωρίωνας, όπως και η Πούλια, είναι αστερισμός.

17. Και στα δημοτικά τραγούδια ζητούν από τα πουλιά να πάνε μηνύματα σε μακρινούς τόπους, όπου είναι δύσκολο να φτάσει κανείς.

18. Οι Διόσκουροι, σύμφωνα με το μύθο, είχαν γίνει θεοί και αστέρια στον ουρανό. Τους θεωρούσαν προστάτες των ναυτικών, όπως σήμερα τον άγιο Νικόλαο.

19. Ο Χορός απευθύνεται στους Διόσκουρους σαν σε θεούς, παρότι, με βάση προηγούμενες αναφορές στην τραγωδία, δεν μπορεί να ξέρει ότι έχουν θεοποιηθεί. Η ασυνέπεια αυτή δικαιολογείται από το γεγονός ότι ο Χορός στα στάσιμα εμφανίζεται να ξέρει και πράγματα που γνωρίζει μόνο ο ποιητής.

20. Σύμφωνα με μια παράδοση, τα τείχη της Τροίας έκτισαν ο Ποσειδώνας και ο Φοίβος (Απόλλωνας).

ΑΣ ΕΜΒΑΘΥΝΟΥΜΕ

- Οι γυναίκες του Χορού στο τελευταίο μέρος του τραγουδιού τους επικαλούνται τη βοήθεια των Διόσκουρων.
 - Ας φέρουμε στο νου μας όσα ξέρουμε γι' αυτούς.
 - Τι προοικονομεί η επίκληση αυτή για την εξέλιξη του δράματος;
- Οι γυναίκες του Χορού ταξιδεύοντας νοερά ζουν το νόστο της Ελένης και του Μενέλαου.
 - Τι να γίνονται όμως οι ήρωές μας; Ας φανταστούμε τι κάνουν, όσο ο Χορός τραγουδά.
 - Θα μπορούσε με αυτό

**το Στάσιμο να τελειώνει το έργο
μας;**

- **Ποια είναι τελικά η λειτουργία
αυτού του Στασίμου στο δράμα;**

**Giorgio de chirico,
*Διόσκουροι***

***Χορός (Ελένη, Κ.Θ.Β.Ε, 1982,
σκην. Α. Βουτσινάς)***

**L. Feininger,
Καράβια που
αρμενίζουν**

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ 2

ΤΟ ΚΑΡΑΒΙ ΤΗΣ ΦΑΝΤΑΣΙΑΣ

**Σαν των Φαιάκων το καράβ’
η Φαντασία,
χωρίς να τη βοηθάν πανιά
και λαμνοκόπτοι,
κυλάει·**

**Κ. Παλαμάς, Πατρίδες, 9
(απόσπασμα)
(Από το Κ. Παλαμάς, Άπαντα,
Γκοβόστης)**

**Τώρα πετώ για της ζωής
το πανηγύρι
τώρα πετώ για της χαράς μου**

τη γιορτή.

Φεγγάρια μου παλιά
καινούργια μου πουλιά
διώχτε τον ήλιο και τη μέρα
απ' το βουνό
για να με δείτε να περνώ
σαν αστραπή στον ουρανό.

*Ν. Γκάτσος, Τ' αστέρι του βοριά
(απόσπασμα)
(Από το Ν. Γκάτσος,
Όλα τα τραγούδια, Πατάκης)*

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τα στάσιμα παρουσιάζουν ένα σταθερό σχήμα στροφών και αντιστροφών. Ποια είναι τα θέματα που θίγονται σε κάθε τμήμα του Γ' Στασίμου και πώς συνδέονται μεταξύ τους; Δώστε ένα δικό σας πλαγιότιτλο σε κάθε τμήμα.

2. Ένα από τα στοιχεία που έκαναν το Στάσιμο τραγούδι ήταν και ο ρυθμός, που μπορεί να αποδοθεί στη μετάφραση με διάφορους τρόπους. Με ποιον τρόπο ένας άλλος μεταφραστής προσπάθησε να τον αποδώσει στη β' στροφή;
«Ας ήταν να πετούσαμε σαν τα πουλιά που κατά σμήνη αφήνουν τον χειμώνα και βιάζονται να φτάσουν

σε μια αγκαλιά
ζεστή σαν μέσα σ' ανθηρό λειμώνα.
Πουλιά, διασχίστε τον μαύρο ουρανό,
και φτερουγίστε κάτω

απ' τις Πλειάδες,
φέρτε την είδηση στην Σπάρτη
τον λαό
πως οι χαρές θα είναι πια μυριάδες.»

(μτφρ. Δ. Δημητριάδης)
(Από το *Ευριπίδης, Ελένη, Ολκός*)

3. Οι γυναίκες του Χορού ζώντας σε δύσκολες συνθήκες εκφράζουν

την επιθυμία τους για φυγή σε έναν κόσμο, όπου κυριαρχούν οι χαρές της ζωής. α) Πώς θα ένιωθαν άραγε οι Αθηναίοι του 412 π.Χ.

ακούγοντας αυτό το τραγούδι;

β) Υπάρχουν σήμερα άνθρωποι που θα μπορούσαν να είναι στη θέση των γυναικών του Χορού;

4. Να συγκρίνετε το Γ΄ Στάσιμο με το Α΄ και να εντοπίσετε ομοιότητες και διαφορές ως προς: α) τη μορφή, β) τα θέματα που θίγονται, γ) το συναισθηματικό κλίμα, δ) τη λειτουργία τους.

5. Μια γυναίκα του Χορού ονειρεύεται το δικό της νόστο. Να καταγράψετε, σε όποια μορφή κειμένου θέλετε, τα όνειρά της.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Να εικονογραφήσετε το Γ΄ Στάσιμο με πηγή έμπνευσης το περιεχόμενό του. Να χρησιμοποιήσετε φωτογραφίες, πίνακες ζωγραφικής, κολάζ, αφίσες κ.λπ., που θα δημιουργήσετε εσείς οι ίδιοι ή θα αναζητήσετε σε περιοδικά, βιβλία, στο Διαδίκτυο. Μπορείτε να αναρτήσετε τη δουλειά σας σε ένα ταμπλό.

ΕΡΓΑΣΙΑ

Έχετε αναλάβει να βρείτε ένα δυο αποσπάσματα με θέμα τη θάλασσα και το ταξίδι, που θα μπορούσαν να αποτελούν παράλληλα κείμενα για το Γ΄ Στάσιμο. Μπορείτε να τα αναζητήσετε:

- α. στα σχολικά βιβλία της Αρχαίας

**Ελληνικής Γραμματείας
(π.χ. Ομήρου Οδύσσεια, Ηροδότου
Ιστορίες) και της Νεοελληνικής
Λογοτεχνίας,
β. σε ελληνικά και ξένα τραγούδια
που γνωρίζετε ή που μπορούν να
σας προτείνουν οι γονείς σας,
οι καθηγητές/τριές σας ή κάποιοι
φίλοι σας.**

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

**Στο Γ΄ Στάσιμο υπάρχει πλούσιο
μυθολογικό υλικό. Αν έχετε
αναλάβει την αποδελτίωση του
θέματος μύθοι, μην παραλείψετε να
συγκεντρώσετε τα σχετικά στοιχεία
και στη συνέχεια να παρουσιάσετε
το θέμα. Ορισμένα ερωτήματα στα
οποία μπορείτε να εστιάσετε είναι:
– Ποιους μύθους παρουσιάζει
ο Ευριπίδης; Είναι από κάποιο**

συγκεκριμένο κύκλο;

**– Ακολουθεί την παράδοση ή
προσαρμόζει τους μύθους στις
απαιτήσεις του έργου του;**

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

σελ. 93 (ΕΙΚ.) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.

σελ. 95 (ΕΙΚ.1) Κώστας

**Γεωργουσόπουλος, Ομάδα
Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος,
*Επίδαυρος, Το Αρχαίο
Θέατρο, Οι Παραστάσεις,
Μίλητος.***

**(ΕΙΚ.2) Από το
πρόγραμμα της
παράστασης**

**Σοφοκλής, *Ηλέκτρα,*
Εθνικό Θέατρο, 1996**

**(ΕΙΚ.3) *Οδηγοί του κόσμου,
Η Καθημερινή, Αίγυπτος***

σελ. 97 (ΕΙΚ.1) *Ιστορία του*

***Ελληνικού Έθνους, τομ.Γ2',
Εκδοτική Αθηνών.***

(ΕΙΚ.2) Κώστας

Γεωργουσόπουλος, Ομάδα

**Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος,
Επίδαυρος, Το Αρχαίο
Θέατρο, Οι Παραστάσεις,
Μίλητος.**

**(ΕΙΚ.3) Αρχείο Εταιρείας
Θεάτρου**

**(ΕΙΚ.4) F. Tiradritti, Θησαυροί
της Αιγύπτου από τα μουσεία
του Καΐρου, η Καθημερινή**

**σελ. 99 (ΕΙΚ.1) Από το πρόγραμμα
της παράστασης, Ευριπίδης,
Ελένη, Αμφιθέατρο,
Επιδαύρια, 1999**

(ΕΙΚ.2) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.

**σελ. 101 (ΕΙΚ.1) Αρχείο
Αμφιθεάτρου**

**(ΕΙΚ.2) Μ. Κακογιάννης,
Τριλογία, Ιανός.**

σελ. 103 (ΕΙΚ.1) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.

**σελ. 105 (ΕΙΚ.1) Ιστορία του
Ελληνικού Έθνους, τομ.Γ2,
Εκδοτική Αθηνών.**

**(ΕΙΚ.2) Κώστας
Γεωργουσόπουλος, Ομάδα
Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος,
Επίδαυρος, Το Αρχαίο
Θέατρο, Οι Παραστάσεις,
Μίλητος.**

**(ΕΙΚ.3) Ιστορία του Ελληνικού
Έθνους, τομ.Γ2, Εκδοτική
Αθηνών.**

**(ΕΙΚ.4) Εφημ. Μποφόρ Σκύρου
τεύχ. 4, Φεβρουάριος 2001**

**σελ. 107 (ΕΙΚ.1) Πολ Κάρτλετς,
Εικονογραφημένη Ιστορία της
Αρχαίας Ελλάδας του
Κέμπριτζ, μτφρ. Β. Κυριαζή,
Ι. Ζαχαρόπουλος.**

**(ΕΙΚ.2) Θ. Τερζόπουλος,
Θέατρο Άτις, Αναδρομή,
Μέθοδος, Σχόλια, Άγρα**

**(ΕΙΚ.3) Κώστας
Γεωργουσόπουλος, Ομάδα
Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος,**

*Επίδαυρος, Το Αρχαίο
Θέατρο, Οι Παραστάσεις,
Μίλητος.*

σελ. 108 (ΕΙΚ.1) *Ελληνική
μυθολογία, τομ.2, Εκδοτική
Αθηνών.*

σελ. 109 (ΕΙΚ.1) Αρχείο
Αμφιθεάτρου

σελ. 111 (ΕΙΚ.1) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.
(ΕΙΚ.2) Αρχείο Αμφιθεάτρου
(ΕΙΚ.3) Κώστας
Γεωργουσόπουλος, Ομάδα
Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος,
*Επίδαυρος, Το Αρχαίο
Θέατρο, Οι Παραστάσεις,
Μίλητος.*

σελ. 113 (ΕΙΚ.1) *Ανθολόγιο
αρχαϊκής λυρικής ποίησης
Β'ενιαίου Λυκείου, ΟΕΔΒ,
2001.*

(ΕΙΚ.2) Αρχείο Αμφιθεάτρου

- σελ. 115 (ΕΙΚ.1) Κώστας
Γεωργουσόπουλος, Ομάδα
Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος,
*Επίδαυρος, Το Αρχαίο
Θέατρο, Οι Παραστάσεις,
Μίλητος.*
(ΕΙΚ.2) Αρχείο Αμφιθεάτρου
- σελ. 117 (ΕΙΚ.1) *60 χρόνια Εθνικό
Θέατρο, 1932-1992, Κέδρος.*
- σελ. 119 (ΕΙΚ.1) Κώστας
Γεωργουσόπουλος, Ομάδα
Θεατρολόγων, Σάββας Γώγος,
*Επίδαυρος, Το Αρχαίο
Θέατρο, Οι Παραστάσεις,
Μίλητος.*
(ΕΙΚ.2) *Ελληνική μυθολογία,
τομ.2, Εκδοτική Αθηνών.*
- σελ. 121 (ΕΙΚ.1) Από το πρόγραμμα
της παράστασης, Ευριπίδης,
Ελένη, Θέατρο του Νότου, 1996
(ΕΙΚ.2) Αρχείο Κ.Θ.Β.Ε.

**(ΕΙΚ.3) E. H. Gombrich,
Ιστορία της Τέχνης, μτφρ.
Χρυσάνθη Κληρίδη, Λίνα
Κάσδαγλη, Μ.Ι.Ε.Τ.**

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Γ΄ Επεισόδιο στ.1286-1424.....	7
Β΄ Στάσιμο στ.1425-1499	59
Δ΄ Επεισόδιο στ.1500-1592	86
Γ΄ Στάσιμο στ.1593-1652.....	123

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.